

บทที่ 5

ผลการศึกษา

5.1 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน

การศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านงามและบ้านขุนสาบโดยวิธีการเดินสำรวจพื้นที่กับชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านและรู้จักสภาพภูมิประเทศเป็นอย่างดี สอบถามข้อมูลรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินจากเจ้าของที่ดิน และชาวบ้านผู้นำทาง จากผลการศึกษาสามารถแบ่งรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของทั้งสองหมู่บ้านออกได้เป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่นา ที่ไร่ และที่สวน

5.1.1 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาม

บ้านงามมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 5,000 ไร่ (จากการสอบถามผู้ใหญ่บ้าน) แบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ ที่อยู่อาศัย 312.5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 6.25 ของพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด พื้นที่ป่าไม้ 4,478.5 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 89.57 และพื้นที่เพื่อการเกษตร 209 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.18 รายละเอียดแสดง ดังตาราง 5.1

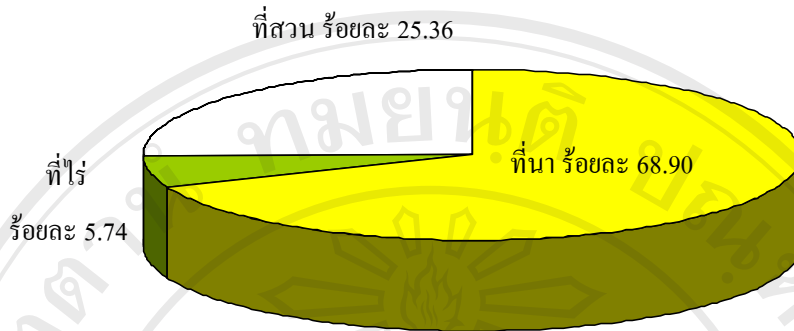
ตาราง 5.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาม ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

ลักษณะการใช้ที่ดิน	พื้นที่โดยประมาณ (ไร่)	สัดส่วนของพื้นที่ทั้งหมด (ร้อยละ)
1. ที่อยู่อาศัย	312.50	6.25
2. พื้นที่ป่าไม้	4,478.50	89.57
3. พื้นที่เกษตรกรรม	209.00	4.18
รวม	5,000.00	100.00

บ้านงามมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรในฤดูเพาะปลูก 2548/49 เป็นพื้นที่ทั้งหมด 209 ไร่ แบ่งออกเป็นนา 144 ไร่ ที่ไร่ 12 ไร่ และที่สวน 53 ไร่ ดังแสดงในภาพ 5.1

ภาพ 5.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมงในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี 2548/49

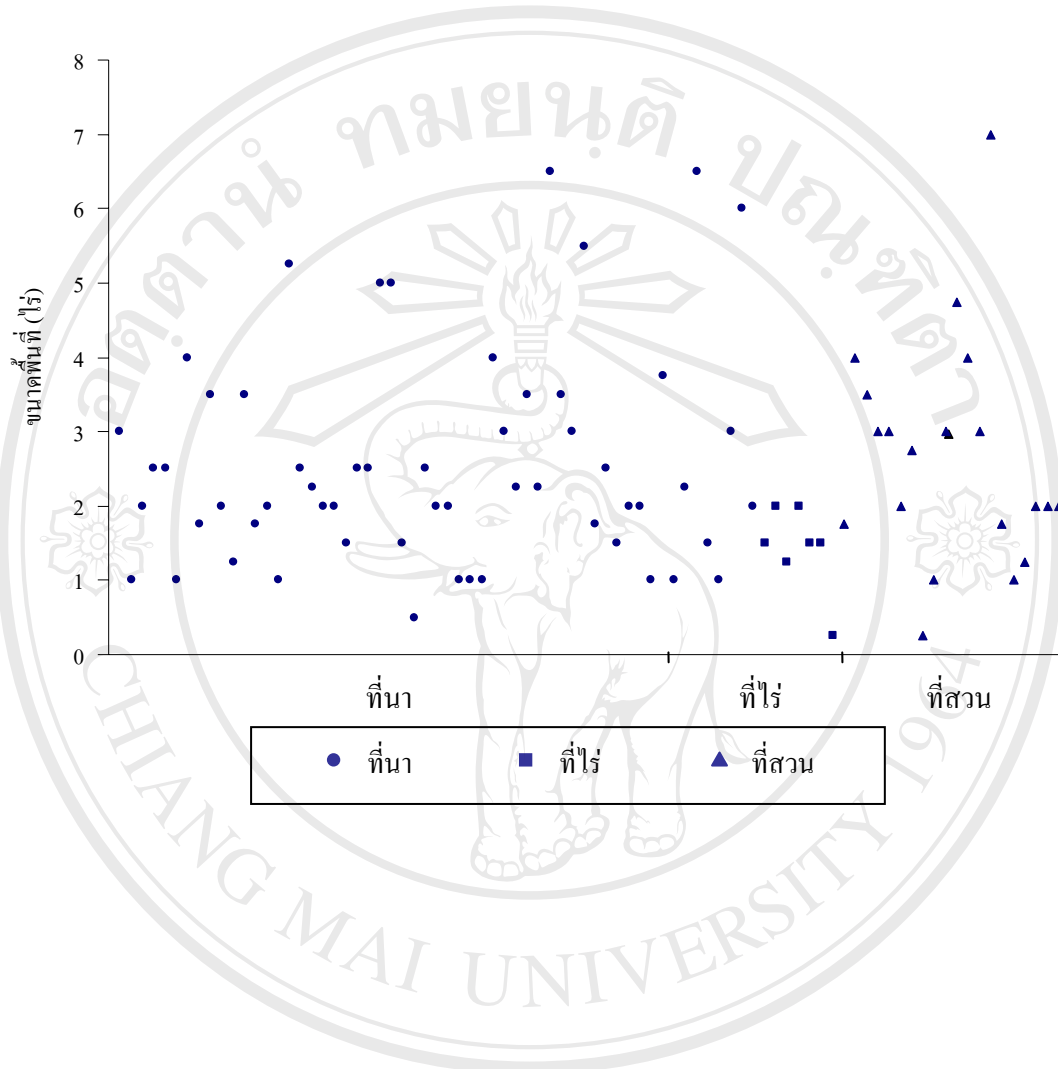
หน่วย: ร้อยละ (%)

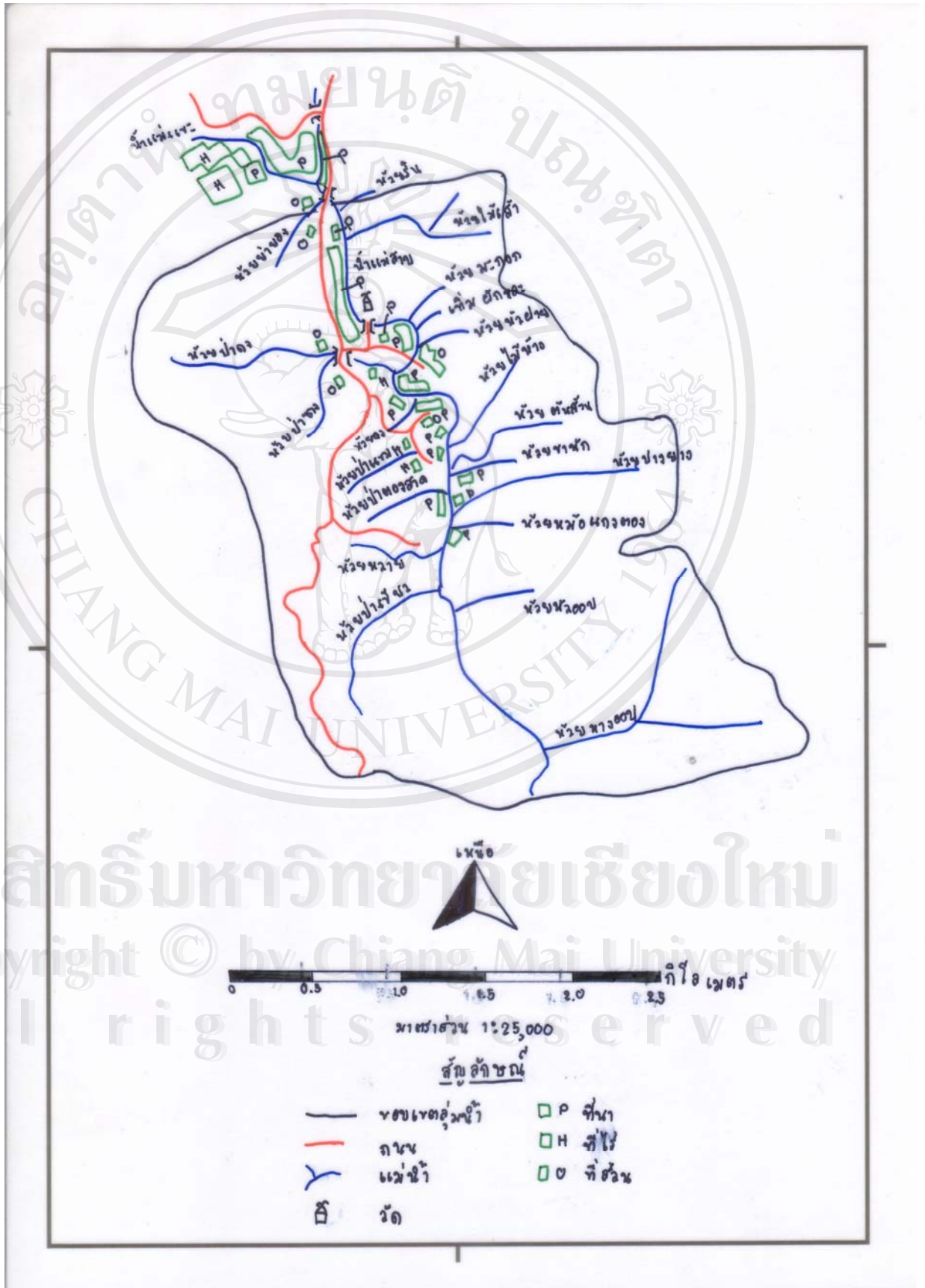
การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมงกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณริมสองฝั่งของลำน้ำแม่เขะและน้ำแม่สาว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่นา ส่วนที่ไร่และที่สวนจะกระจายอยู่ตามลำห้วยย่อย ได้แก่ ห้วยหวาย ห้วยป่าตองสาต ห้วยป่าแถม ห้วยป่าเขียว ห้วยต่ง ห้วยท่าซาก ห้วยหัวอบ ห้วยหางอบ ห้วยหม้อแกงตอง ห้วยปางยาง ห้วยขาหัก ห้วยต้นसान ห้วยไม้ฮ่าง ห้วยหัวฝาย ห้วย/тімผักหละ ห้วยมะกอก ห้วยไม้เสา ห้วยริน ห้วยย้ายอง ห้วยป่าดง และห้วยป่าซาง โดยบ้านงาแมงมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในที่นาสูงที่สุด เนื่องจากมีแหล่งน้ำใช้ประโยชน์ที่อุดมสมบูรณ์มาก สามารถใช้ประโยชน์ที่นาได้ตลอดทั้งปี อีกทั้งพืชเศรษฐกิจที่ปลูกเป็นพืชที่จำเป็นต้องปลูกในนาจึงจะได้ผลผลิตดี ด้วยเหตุนี้ทำให้การใช้ประโยชน์ที่ไร่นี้น้อยมาก ชาวบ้านต้องปล่อยให้ที่ไร่ที่ได้รับสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษร้างไปไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์จนกลับคืนสภาพเป็นป่าจึงไม่สามารถกลับเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อีก ส่วนที่สวนยังมีการใช้ประโยชน์อยู่อย่างต่อเนื่อง โดยเข้าไปปลูกไม้ผลและพืชยืนต้นต่างๆ รวมทั้งต้นไม้สักที่กำลังมีการส่งเสริมให้ปลูกโดยหน่วยงานด้านป่าไม้ในพื้นที่ ชาวบ้านจึงปลูกสักกันมากขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ในการปลูกเพื่อจะได้มีไม้สักไว้ใช้สำหรับสร้าง ที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้อื่น ๆ ในอนาคตโดยไม่ต้องซื้อไม้จากของคนอื่นหรือเข้าไปตัดมาจาก ป่าใช้สอย

เมื่อนำข้อมูลที่ได้มาสร้างกราฟแสดงการกระจายของขนาดพื้นที่พบว่าการใช้ประโยชน์ในพื้นที่นามีขนาดพื้นที่กระจายอยู่โดยเฉลี่ยที่ 1 - 2.5 ไร่ การใช้ประโยชน์ที่ไร่ 1 - 2 ไร่ และที่สวนกระจายอยู่ที่ 2 ไร่ การกระจายของขนาดพื้นที่และสัดส่วนของการใช้ประโยชน์พื้นที่ของบ้านงาแมงแสดงดังภาพ 5.2 และแผนที่แสดงรูปแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมงในแต่ละประเภทแสดงดังภาพ 5.3

ภาพ 5.2 การกระจายของขนาดพื้นที่และสัดส่วนของการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภทของบ้านแกมมิง ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

ภาพ 5.3 แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมง ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

5.1.2 รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบ

บ้านขุนสาบมีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 11,250 ไร่ (จากการสอบถามผู้ใหญ่บ้าน) แบ่งการใช้ประโยชน์ออกเป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ ที่อยู่อาศัย 625 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 5.56 ของพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด พื้นที่ป่าไม้ 9,980 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 88.71 และพื้นที่การเกษตร 645 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 5.73 รายละเอียดแสดงดังตาราง 5.2

ตาราง 5.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบ ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี

พ.ศ. 2548/49

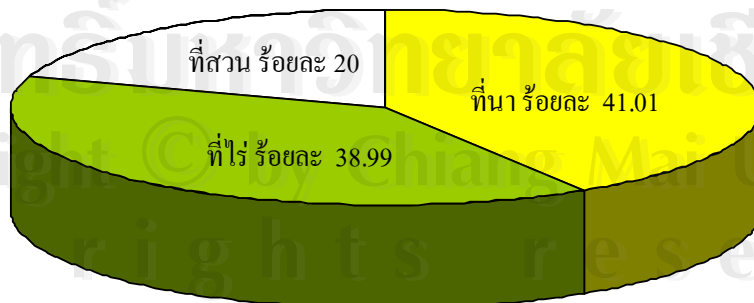
ลักษณะการใช้ที่ดิน	พื้นที่โดยประมาณ (ไร่)	สัดส่วนของพื้นที่ทั้งหมด (ร้อยละ)
1. พื้นที่อยู่อาศัย	625.0	5.56
2. พื้นที่ป่าไม้	9,980.0	88.71
3. พื้นที่เกษตรกรรม	645.0	5.73
รวม	11,250.00	100.00

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรของบ้านขุนสาบในฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49 มีพื้นที่ทั้งหมด 645 ไร่ แบ่งออกเป็นที่นา 264.5 ไร่ ที่ไร่ 251.5 ไร่ และที่สวน 129 ไร่ ดังแสดงในภาพ 5.4

ภาพ 5.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบ ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี

พ.ศ. 2548/49

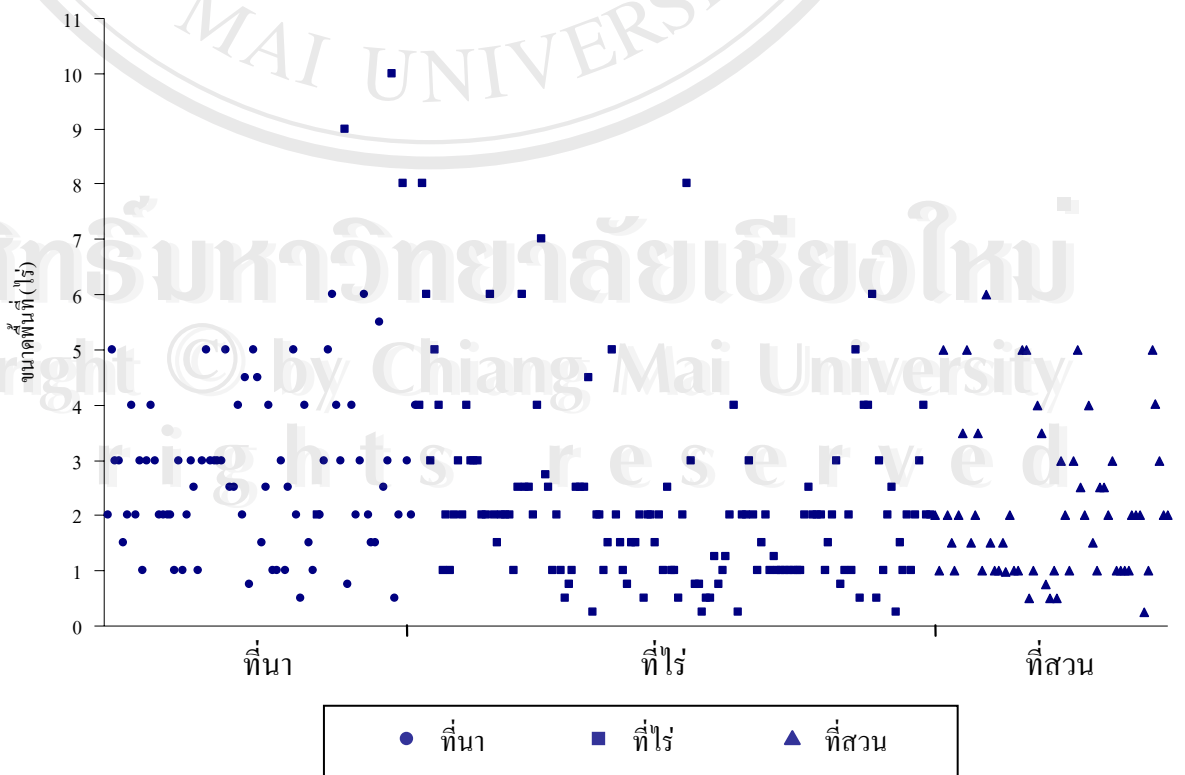
หน่วย: ร้อยละ (%)

การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณพื้นที่ที่มีความลาดชันไม่สูงมากนักบริเวณช่องว่างระหว่างหุบเขานานไปตามสองฝั่งของลำห้วยต่าง ๆ ได้แก่ ห้วยขุนสาบ ห้วยเอี้ย ห้วยหก ขุนหน้าแล้ง น้ำแม่สาบ ห้วยบะโอ ห้วยยามไฟ ห้วยบ้านห้าง ห้วยทรายขาว ห้วยป่าเอี้ยว และห้วยตาด ซึ่งลำห้วยเหล่านี้ต่างไหลลงสู่น้ำแม่สาบซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านหมู่บ้านขุนสาบ โดยรูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่ในแต่ละแห่งจะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัย หลายประการ เช่น สภาพภูมิประเทศ แหล่งน้ำ การคมนาคม เป็นต้น จากการศึกษาพบว่าที่นาของบ้านขุนสาบกระจายอยู่อย่างหนาแน่นบริเวณริมห้วยขุนสาบ ห้วยหน้าแล้ง และน้ำแม่สาบ ส่วนที่ไร่กระจายอยู่หนาแน่นบริเวณห้วยบ้านห้าง ทางตะวันออกของหมู่บ้านถัดจากที่ตั้งบ้านเรือน ห้วยทรายขาว และห้วยป่าเอี้ยว และที่สวนจะกระจายอยู่ทั่วไปบริเวณห้วยบะโอ และห้วยยามไฟ

เมื่อนำข้อมูลที่ได้มาสร้างกราฟแสดงการกระจายของขนาดพื้นที่พบว่าการใช้ประโยชน์ในพื้นที่นาส่วนใหญ่มีขนาดพื้นที่กระจายอยู่โดยเฉลี่ยที่ 1 - 3 ไร่ ที่ไร่ 1 - 2 ไร่ และที่สวน 1 - 2 ไร่ การกระจายของขนาดพื้นที่และสัดส่วนของการใช้ประโยชน์พื้นที่ของบ้านขุนสาบแสดงดังภาพ 5.5 และแผนที่แสดงรูปแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบในแต่ละประเภทแสดงดังภาพ 5.6

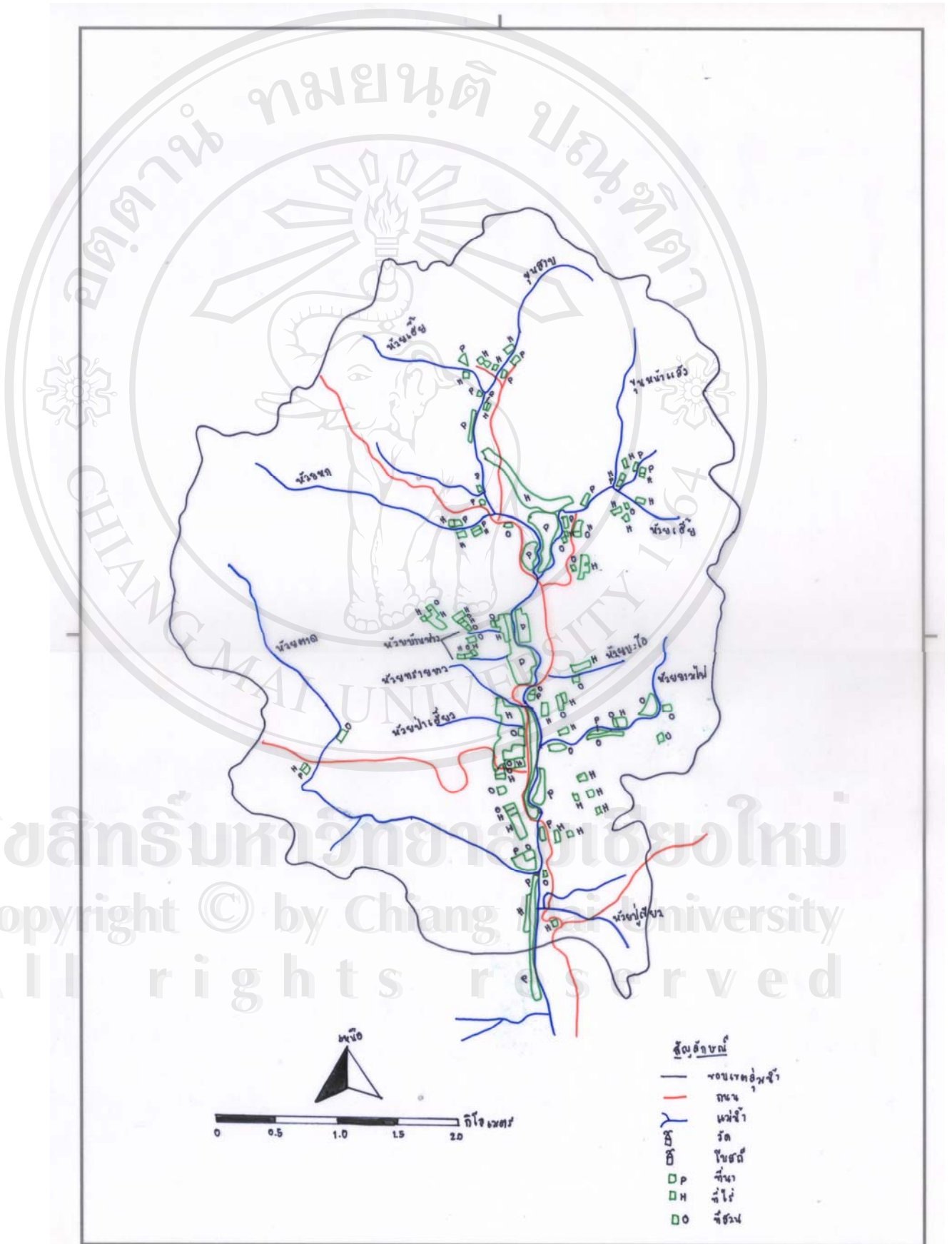
ภาพ 5.5 การกระจายของขนาดพื้นที่และสัดส่วนของการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภทของบ้านขุนสาบ ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินตามสมรรถนะของที่ดิน และความสามารถในการรองรับของทรัพยากรประเภทอื่น ๆ ด้วย เช่น การใช้ประโยชน์ในพื้นที่นา ชาวบ้านขุนสาบจะใช้ประโยชน์ที่นาเท่าที่มีอยู่ โดยไม่บุกกรุก แผลวถางพื้นที่เพื่อใช้ทำนาเพิ่ม และการใช้ประโยชน์ที่นาก็ใช้ประโยชน์เท่าที่น้ำมีเพียงพอเท่านั้น ซึ่งหากปีไหนเกิดปัญหาน้ำแล้ง ชาวบ้านจะประสบกับปัญหาข้าวไม่เพียงพอสำหรับบริโภค ส่วนการใช้ประโยชน์ในที่ไร่ ชาวบ้านขุนสาบยังมีการใช้ประโยชน์แบบไร่หมุนเวียนอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันยังมีการแผ้วถางพื้นที่ไร่ร้างนานกว่า 10 ปี เพื่อใช้ทำไร่ เนื่องจากประชากรมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น พื้นที่ไร่ไม่เพียงพอสำหรับใช้ประโยชน์ ส่วนที่สวนนั้นชาวบ้านขุนสาบยังยึดพื้นที่สวนที่มีอยู่เดิม โดยไม่ได้บุกกรุกเพื่อเพิ่มพื้นที่แต่อย่างใด มีแนวโน้มของการเปลี่ยนจากที่ไร่ มาเป็นพื้นที่สวนมากขึ้นในครอบครัวที่มีแต่ผู้สูงอายุ เพราะลูกหลานไม่อยู่ในหมู่บ้านจึงไม่มีแรงงานในการทำไร่เพื่อเปลี่ยนจากที่ไร่ให้เป็นสวนผสมผสาน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

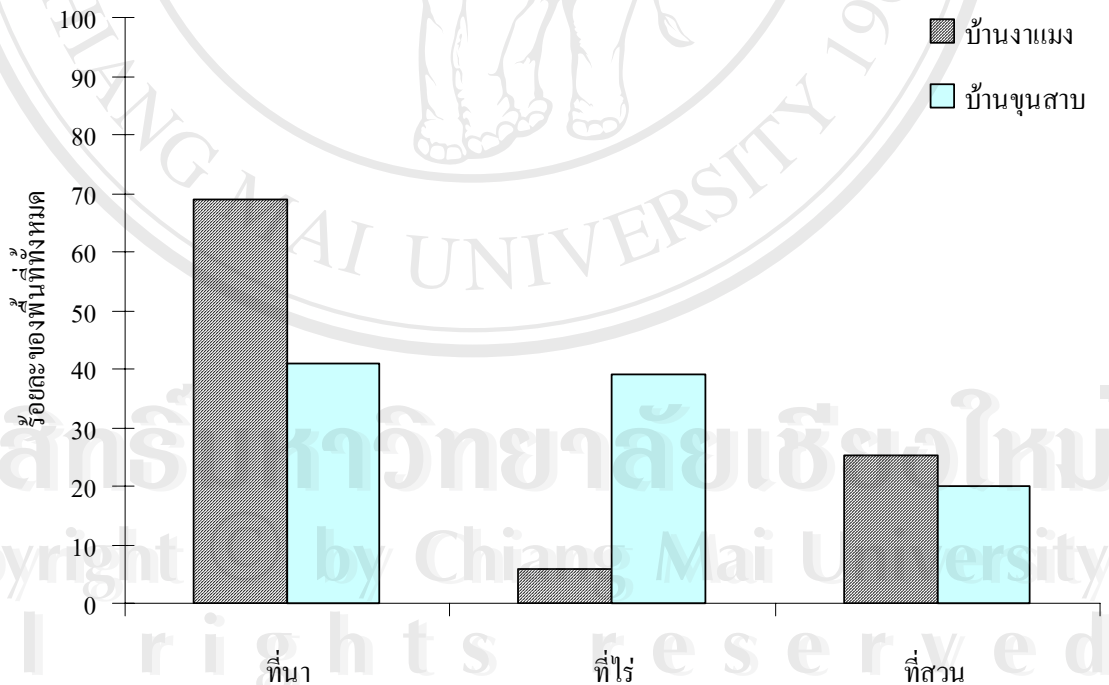
ภาพ 5.6 แผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบ ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

5.1.3 การเปรียบเทียบรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมงและบ้านขุนสาบ

การศึกษารูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมงและขุนสาบพบว่า บ้านงาแมงมีการใช้ประโยชน์ที่นามากกว่าบ้านขุนสาบ แต่มีการใช้ประโยชน์ที่ไร่น้อยกว่า เนื่องจากสภาพพื้นที่ของบ้านงาแมงมีสภาพเป็นภูเขาสูง และมีที่ราบระหว่างหุบเขามากกว่าบ้านขุนสาบ เป็นหมู่บ้านที่อยู่ตอนกลางของน้ำแม่สาบปริมาณน้ำเพียงพอสำหรับการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง แตกต่างจากบ้านขุนสาบที่มีที่ราบระหว่างหุบเขาน้อย ประกอบกับอยู่ทางตอนบนของกลุ่มน้ำ ปริมาณน้ำในลำห้วยไม่เพียงพอสำหรับทำเกษตรในฤดูแล้ง ชาวบ้านขุนสาบจึงจำเป็นต้องใช้ประโยชน์ในที่ไร่มากกว่าบ้านงาแมง ส่วนที่สวนบ้านงาแมงมีมากกว่าซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่สวนซึ่งเปลี่ยนมาจากที่ไร่ เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ไรได้ทุกปีจึงปลูกไม้ยืนต้นรวมทั้งพืชสวนครัวต่าง ๆ บ้านขุนสาบมีที่สวนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่เป็นสวนเมียงอยู่เดิมแต่เข้าไปปลูกไม้ผลรวมทั้งพืชสวนครัวที่จำเป็นเพิ่ม ดังภาพ 5.7

ภาพ 5.7 การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมงและบ้านขุนสาบ ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

จากการศึกษาเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินระหว่างบ้านงาแมงกับบ้านขุนสาบพบว่า ทั้งสองหมู่บ้านมีรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง ($P \leq 0.01$) กล่าวคือบ้านงาแมงมีการใช้ประโยชน์ที่นาและที่สวนมากกว่าบ้านขุนสาบ แต่บ้านขุนสาบมีการใช้

ประโยชน์ที่ไรมากกว่า และเมื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหมู่บ้านกับรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน ทั้ง 3 ประเภทของทั้งสองหมู่บ้าน พบว่าหมู่บ้านกับรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินมีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง ($P \leq 0.01$) แสดงว่าความแตกต่างของทั้งสองหมู่บ้านมีผลทำให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินแตกต่างกัน รายละเอียดแสดงดังตาราง 5.3 ซึ่งสาเหตุที่ทำให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของทั้งสองหมู่บ้านแตกต่างกันมีหลายประการ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

ตาราง 5.3 จำนวนและสัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่การเกษตรของบ้านงาแมง และบ้านขุนสาบ ฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

การใช้ประโยชน์	บ้านงาแมง		บ้านขุนสาบ	
	พื้นที่ (ไร่)	สัดส่วนของพื้นที่ทั้งหมด (ร้อยละ)	พื้นที่ (ไร่)	สัดส่วนของพื้นที่ทั้งหมด (ร้อยละ)
ที่นา	144	68.90	264.5	41.04
ที่ไร่	12	5.74	251.5	38.99
ที่สวน	53	25.36	129	20.00
รวมทั้งหมด	209	100	645	100

หมายเหตุ: $\chi^2 = 217.89^{**}$ มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง

5.2 การใช้ประโยชน์ที่นา

5.2.1 การใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านงาแมง

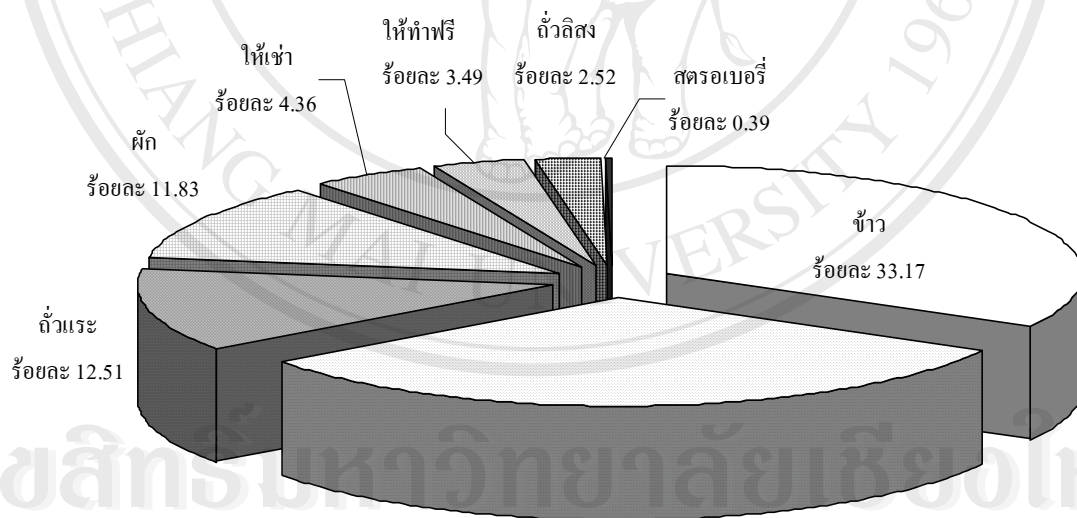
การใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านงาแมงมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง ($P \leq 0.01$) โดยเห็นได้จากการใช้ประโยชน์ในพื้นที่นาทั้งหมด 257.75 ไร่ ซึ่งเป็นจำนวนที่มากกว่าพื้นที่การเกษตรทั้งหมด เนื่องจากชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ที่นามากกว่าปีละ 1 ครั้ง โดยมีการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อปลูกข้าว 85.5 ไร่ (ร้อยละ 33.17) ปลูกกระเทียม 81.75 ไร่ (ร้อยละ 31.72) ถั่วแระ 32.25 ไร่ (ร้อยละ 12.51) ผัก 30.5 ไร่ (ร้อยละ 11.83) ไม้เช่า 11.25 ไร่ (ร้อยละ 4.86) ไม้ทำฟรี 9 ไร่ (ร้อยละ 3.49) ปลูกถั่วลิสง 6.5 ไร่ (ร้อยละ 2.52) และปลูกสตอเบอร์รี่ 1 ไร่ (ร้อยละ 0.39) สัดส่วนการใช้ประโยชน์แสดงดังภาพ 5.8 และช่วงเวลาในการปลูกพืชแต่ละชนิดแสดงในตาราง

5.4

ภาพ 5.8 การใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านงาแมง ในพื้นที่การเกษตรช่วงฤดูเพาะปลูกปี

พ.ศ. 2548/49

หน่วย: ร้อยละ

กระเทียม ร้อยละ 31.72

ตาราง 5.4 ปฏิทินการใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านงาแมง ในช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

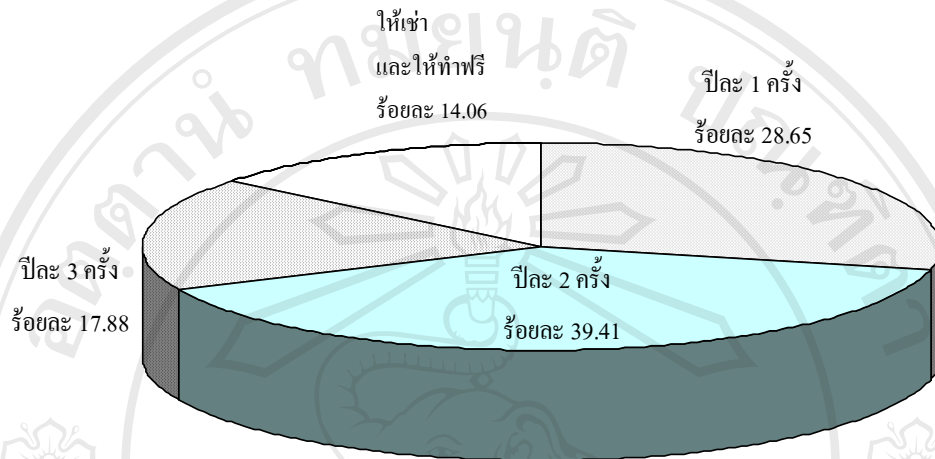
การใช้ที่ดิน	เดือนที่												หมายเหตุ		
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12			
1. ข้าว															
2. กระเทียม															
2.1 กระเทียมปี															
2.2 กระเทียมดอ															
3. ถั่วแระ (ญี่ปุ่น)															
4. ผัก															
5. ถั่วลิสง															
6. สตรอเบอร์รี่															

การใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านงาแมงมีการใช้สำหรับปลูกข้าวและกระเทียมเกือบจะเท่ากัน เมื่อเปรียบเทียบกับบ้านขุนสาบจะเห็นว่าบ้านขุนสาบใช้ประโยชน์ที่นาเพื่อการปลูกข้าวมากกว่า บ้านงาแมงในสัดส่วนที่สูง โดยบ้านงาแมงใช้ประโยชน์เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ กระเทียม ผัก และถั่วแระ เพื่อขายมากกว่าบ้านขุนสาบ นอกจากรูปแบบการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของบ้านขุนสาบ และบ้านงาแมงจะแตกต่างกันแล้วจำนวนครั้งของการใช้ประโยชน์พื้นที่ใน 1 ปียังแตกต่างกันอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติ ($P \leq 0.01$) อีกด้วย โดยมีการใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านงาแมงปีละ 2 ครั้ง ร้อยละ 39.41 ของพื้นที่นาทั้งหมด รองลงมาเป็นการใช้ประโยชน์ปีละ 1 ครั้ง และ 3 ครั้ง ร้อยละ 28.65 และ 17.88 ตามลำดับ ส่วนพื้นที่ที่เหลือให้เช่า และให้ทำฟรี ร้อยละ 14.06 ของพื้นที่นา ทั้งหมด สัดส่วนของจำนวนการใช้ประโยชน์แสดงดังภาพ 5.9

ภาพ 5.9 ความถี่ของการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมง ในช่วงฤดูเพาะปลูกปี

พ.ศ. 2548 – 2549

หน่วย: ไร่ยละ

ที่นาของบ้านงาแมงกระจายอยู่ทั่วไปตามที่ราบระหว่างลำห้วย และเป็นที่นาขั้นบันได เช่นเดียวกับบ้านขุนสาบ แต่มีระดับความสูงต่ำและความถี่ของขั้นบันไดน้อยกว่า ที่นาแต่ละแห่งมีชื่อเรียกเฉพาะเช่นเดียวกัน โดยเรียกตามสภาพภูมิประเทศ ลักษณะเด่นของพื้นที่ ดันไม้เด่น และตำแหน่งที่ตั้ง ได้แก่

1. ที่นาที่เรียกชื่อตามชื่อลำห้วยที่ไหลลงพื้นที่ ได้แก่ หุ้งย่อยอง หุ้งป่าแหม ห้วยขาหัก ห้วยต้นसान และหุ้งป่าตองสาด
2. ที่นาที่เรียกชื่อตามลักษณะเด่นของพื้นที่ ดันไม้เด่น และตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ ได้แก่
 - 2.1 หุ้งเหนือ มาจาก พื้นที่นั้นตั้งอยู่ทางตอนเหนือของหมู่บ้าน
 - 2.2 หุ้งโสัง มาจาก ลักษณะของพื้นที่อยู่เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง โดยคำว่า “โสัง” หมายถึง ที่ลุ่มหรือต่ำ
 - 2.3 หุ้งวันตก มาจาก พื้นที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของลำน้ำ
 - 2.4 หุ้งคอน มาจาก ลักษณะของพื้นที่อยู่เป็นพื้นที่สูงน้ำท่วมไม่ถึง และขาดแคลนน้ำในช่วงที่น้ำแล้ง โดยคำว่า “คอน” หมายถึง ที่สูง
 - 2.5 หุ้งฝักเหือด มาจาก บริเวณนี้มีต้นฝักเหือดเป็นต้นไม้เด่น
 - 2.6 หุ้งสบแจะ มาจาก บริเวณที่ตั้งของที่นาเป็นบริเวณที่น้ำแม่แจะไหลมาบรรจบกับน้ำแม่สาบ
 - 2.7 หุ้งป่าบง มาจาก บริเวณนี้มีไผ่บงเป็นต้นไม้เด่น

- 2.8 ทุงป่าจี้ มาจาก บริเวณนี้มีไม้จี้เป็นไม้เด่น
- 2.9 ทุงไม้เส้า บริเวณนี้มีไม้เส้าเป็นต้นไม้เด่น
- 2.10 ทุงคุ้มบ้าน มาจาก พื้นที่นี้ตั้งอยู่ติดกับบ้าน
- 2.11 ทุงหลวง มาจาก ขนาดของพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่แห่งนั้นมีบริเวณกว้างใหญ่
โดยคำว่า “หลวง” หมายถึงกว้างใหญ่
- 2.12 ทุงนาคอ มาจาก ที่นาแห่งนี้ใช้ปลูกข้าวนาคอ
- 2.13 ทุงหล่ายหน้า มาจาก เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่อีกฝั่งหนึ่งของลำห้วย
- 2.14 ทุงตะกล้า มาจาก เมื่อก่อนที่นาแห่งนี้ถูกใช้สำหรับปลูกต้นกล้าข้าว
- 2.15 ทุงใหม่ (ต้นसान/ขาหัก/ปางยาง) เป็นที่นาที่เพิ่งบุกเบิกในภายหลัง ส่วนคำใน
วงเล็บเป็นชื่อลำห้วยที่ไหลลงพื้นที่ เนื่องจากมีทุงใหม่หลายแห่ง จึงต้องใช้ชื่อลำห้วยบอกตำแหน่ง
ที่ตั้ง
- 2.16 ทุงกลาง เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างภูเขาและลำห้วย และอยู่ตรงกลาง
ของพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน
- 2.17 ทุงใต้ เป็นที่นาที่อยู่ตอนล่างสุดของที่นาที่อยู่บริเวณนี้ และทางทิศใต้ที่สุดของ
หมู่บ้าน
- 2.18 ทุงปู่โธ๊ด เป็นชื่อเจ้าของที่นาแห่งนี้

ภาพ 5.10 สภาพภูมิประเทศของที่นาบริเวณทุงหลวง

ภาพ 5.11 สภาพภูมิประเทศของที่นาบริเวณทุ่งลุ่มบ้าน

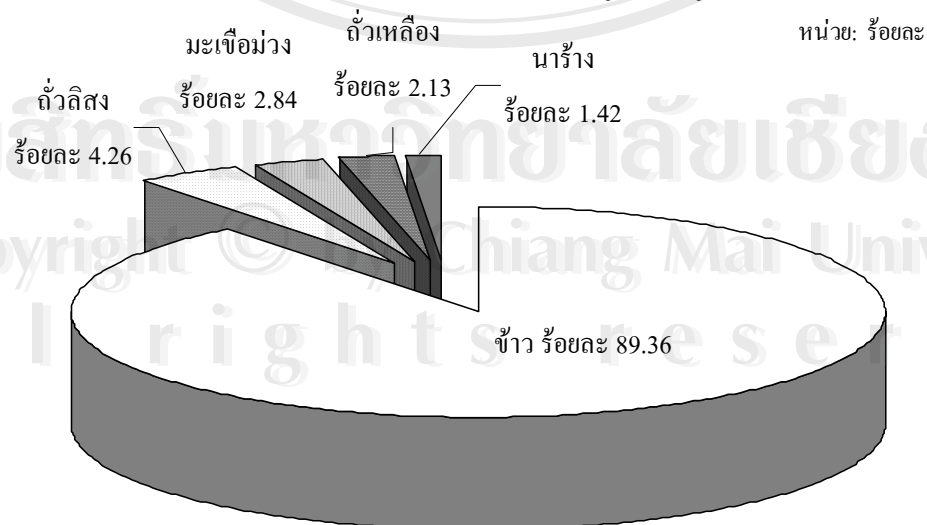
5.2.2 การใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านขุนสาบ

การปลูกพืชของชาวบ้านขุนสาบส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืชเพื่อยังชีพ ถึงแม้ว่าจะมีเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอ พ่อค้าคนกลาง กรมประชาสงเคราะห์ และตัวแทนจากบริษัทการเกษตรหลายบริษัทพยายามเข้ามาส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจในพื้นที่ แต่มีชาวบ้านเพียงไม่กี่ครัวเรือนเท่านั้นที่สนใจปลูก โดยเริ่มมีการเข้ามาส่งเสริมให้ปลูกพืชเศรษฐกิจในหมู่บ้านครั้งแรกโดยเจ้าหน้าที่เกษตรอำเภอและกรมประชาสงเคราะห์ประมาณปี พ.ศ. 2543 เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกถั่วลิสงและเป็นตัวแทนติดต่อขายสินค้าให้ โดยไม่คิดเงิน ส่วนการเข้ามาของบริษัทการเกษตรประมาณปี พ.ศ. 2546 เข้ามาในรูปแบบพันธสัญญา กล่าวคือทางบริษัทจะให้เมล็ดพันธุ์ หรือต้นกล้าของพืชที่จะให้ปลูก รวมถึงแนะนำวิธีการปลูกตั้งแต่เริ่มต้นและการดูแลรักษาจนถึงเก็บเกี่ยวผลผลิต นำปัจจัยการผลิตที่จำเป็นมาให้ ได้แก่ ปุ๋ย สารเคมีกำจัดวัชพืชและแมลง และอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเพาะปลูก โดยบันทึกค่าใช้จ่ายของสิ่งที่นำมาให้ทั้งหมด หลังจากขายผลผลิตแล้วจึงหักต้นทุนทั้งหมด เมื่อสอบถามจากชาวบ้านขุนสาบพบว่า ชาวบ้านสนใจการปลูกพืชระบบนี้เหมือนกัน แต่มีข้อจำกัดอยู่ที่ช่วงเวลาในการปลูกพืชเหล่านี้คาบเกี่ยวกับช่วงเวลาในการทำนาข้าว ซึ่งเป็นพืชที่สำคัญที่สุดของพวกเขา ดังนั้นพวกเขาจะต้องเลือกระหว่างข้าวกับการปลูกพืชเหล่านี้ ชาวบ้านจึง

เต็มใจที่จะเลือกปลูกข้าวไว้บริโภคเองในครัวเรือนมากกว่าที่จะต้องปลูกพืชเศรษฐกิจแล้วนำเงินไปซื้อข้าวจากคนอื่น ดังคำพูดของนายชิโย กอทอมู ที่กล่าวว่า “หากมีข้าวพอกินตลอดทั้งปี มีผักที่ปลูกในไร่ มีเมียงในสวน ก็เพียงพอแล้ว ไม่จำเป็นต้องซื้อกับข้าวจากที่อื่นอีก” (จากการสัมภาษณ์เมื่อวันที่ 17 กรกฎาคม 2548) นอกจากจะเก็บพืชผักต่าง ๆ จากที่ไร่แล้ว ชาวบ้านยังสามารถหาเก็บได้จากริมไร่นา สวนผสมผสานที่อยู่ข้างบ้าน และจากป่า ดังนั้นถึงแม้จะไม่มีเงินชาวบ้านก็สามารถมีอาหารตลอดทั้งปี ด้วยเหตุนี้ทำให้มีชาวบ้านที่สนใจปลูกพืชเศรษฐกิจกับบริษัทการเกษตร ในฤดูเพาะปลูก 2548/49 เพียง 4 ครัวเรือนเท่านั้น และเป็นที่น่าสังเกตว่าใน 4 ครัวเรือนนี้มี 2 ครัวเรือนที่ปลูกพืชในพื้นที่นาของตนเอง ส่วนอีก 2 ครัวเรือนเช่าที่นาของคนอื่นปลูก เนื่องจากต้องการเก็บที่นาของตนเองไว้สำหรับปลูกข้าว

จากการศึกษาพบว่าการใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านขุนสาบมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง ($P \leq 0.01$) กล่าวคือ ชาวบ้านขุนสาบให้ความสำคัญสำหรับการปลูกข้าวมากที่สุด โดยพบว่าจากจำนวนพื้นที่นาทั้งหมด 282 ไร่ ซึ่งเป็นจำนวนที่มากกว่าพื้นที่การเกษตรทั้งหมด เนื่องจากชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์ที่นามากกว่าปีละ 1 ครั้ง โดยมีการใช้ประโยชน์เพื่อใช้ปลูกข้าวถึง 252 ไร่ (ร้อยละ 88.66) รองลงมาใช้ปลูก ถั่วลิสง 12 ไร่ (ร้อยละ 4.26) มะเขือม่วง 8 ไร่ (ร้อยละ 2.84) และถั่วเหลือง 6 ไร่ (ร้อยละ 2.13) นอกจากนี้ยังมีพื้นที่นาร้างซึ่งเป็นพื้นที่ที่อยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านและประสบกับปัญหาขาดแคลนน้ำไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เป็นพื้นที่ 4 ไร่ (ร้อยละ 1.42) สัดส่วนการใช้ประโยชน์แสดงดังภาพ 5.12 และช่วงเวลาในการปลูกพืชแต่ละชนิดแสดงในตาราง 5.5

ภาพ 5.12 การใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านขุนสาบฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

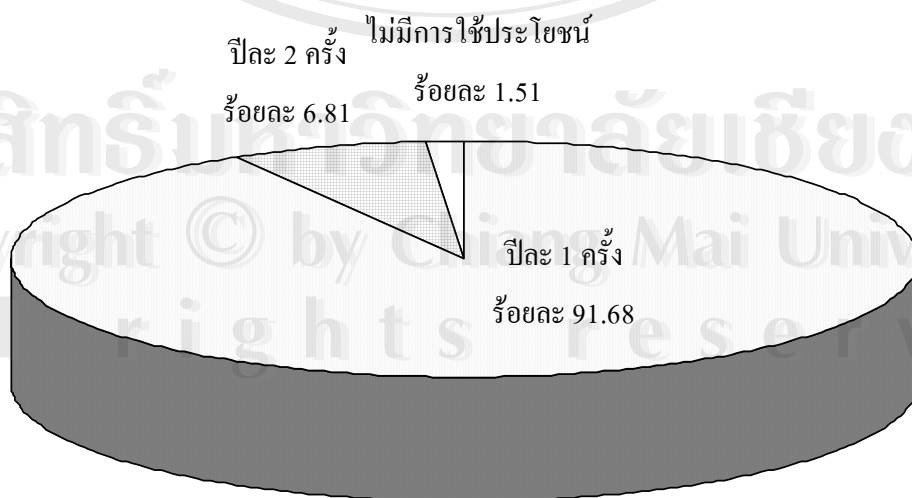
ตาราง 5.5 ปฏิทินการใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านขุนสาบ ในช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

การใช้ที่ดิน	เดือนที่												หมายเหตุ	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
1. ข้าว														
2. ถั่วลิสง														
3. มะเขือม่วง														
4. ถั่วเหลือง														

ขนาดพื้นที่การใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านงาแมงและบ้านขุนสาบไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แต่การใช้ประโยชน์ที่นาเพื่อการปลูกข้าวแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง ($P \leq 0.01$) โดยบ้านขุนสาบมีพื้นที่ปลูกข้าวมากกว่าบ้านงาแมง เนื่องจากบ้านงาแมงมีการใช้พื้นที่อย่างเข้มข้น และส่วนใหญ่ใช้ปลูกพืชเศรษฐกิจ

นอกจากการศึกษานิตพีชที่ปลูกในพื้นที่นาแล้วยังได้ศึกษาจำนวนครั้งของการใช้ประโยชน์ที่นาในรอบ 1 ปี พบว่าการใช้ประโยชน์ที่นาในรอบ 1 ปี มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง ($P \leq 0.01$) โดยชาวบ้านขุนสาบเกือบทั้งหมดใช้ประโยชน์ปีละ 1 ครั้งถึง 242.5 ไร่ (ร้อยละ 91.68) ของพื้นที่นาทั้งหมด ปีละ 2 ครั้ง 18 ไร่ (ร้อยละ 6.81) และไม่มีการใช้ประโยชน์ 4 ไร่ (ร้อยละ 1.51) ของพื้นที่นาทั้งหมด รายละเอียดแสดงดังภาพ 5.13

ภาพ 5.13 ความถี่ของการใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านขุนสาบ ในช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49
หน่วย: ร้อยละ

ที่นาของบ้านขุนสาบกระจายอยู่ทั่วไปตามที่ราบระหว่างลำห้วย มีลักษณะเด่นคือเป็นที่นาขั้นบันไดทั้งหมด ซึ่งระดับความสูงต่ำและความถี่ของขั้นบันไดจะขึ้นอยู่กับความต่างระดับของพื้นที่ นอกจากนี้ที่นาแต่ละแห่งยังมีชื่อเรียกเฉพาะอีกด้วย โดยการเรียกชื่อที่นาของบ้านขุนสาบจะเรียกตามสภาพภูมิประเทศ ลักษณะเด่น และตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ ได้แก่

1. ที่นาที่เรียกชื่อตามชื่อลำห้วยที่ไหลผ่าน ได้แก่ ห้วยขุนสาบ ห้วยเอี้ย ขุนหน้าแล้ง ห้วยหก ห้วยยามไฟ ห้วยทรายขาว ห้วยป่าเอี้ยว ห้วยบะโอ ห้วยบ้านห่าง ห้วยยามไฟ และห้วยตาด
2. ที่นาที่เรียกชื่อตามลักษณะเด่นและตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ ได้แก่
 - 2.1 พุ่มมะขาม มาจากต้นมะขามต้นใหญ่ที่อยู่ในบริเวณพื้นที่แห่งนั้น
 - 2.2 พุ่มหลวงบ้านเหนือ/บ้านใต้ เรียกตามขนาดของพื้นที่ เนื่องจากพื้นที่แห่งนั้นมีบริเวณกว้างใหญ่ โดยคำว่าหลวงในที่นี้หมายถึงกว้างใหญ่ ส่วนบ้านเหนือ/บ้านใต้ เรียกตามที่ตั้งของพื้นที่ บ้านเหนือหมายถึงตั้งอยู่ที่บ้านขุนสาบเหนือ และบ้านใต้หมายถึงบ้านขุนสาบใต้
 - 2.3 พุ่มยาว เป็นบริเวณที่มีที่นาจำนวนมาก แต่มีลักษณะที่ยาวต่อเนื่องกันมาก
 - 2.4 พุ่มลุ่มบ้านวันออก/วันตก/บ้านใต้ เรียกตามที่ตั้งของที่นา โดยเป็นที่นาที่ตั้งอยู่ติดบ้าน ส่วนคำว่า วันออก วันตก และบ้านใต้ เรียกตามทิศที่ตั้งกล่าวคือ คำว่า “วันออก” มาจากทิศตะวันออก โดยที่แห่งนี้ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกนั่นเอง เช่นเดียวกับคำว่า “วันตก” และคำว่า “บ้านใต้” แสดงให้ทราบว่าเป็นที่นาที่ตั้งอยู่ที่บ้านขุนสาบใต้
 - 2.5 พุ่มกลาง เรียกตามตำแหน่งที่ตั้งของพื้นที่ โดยเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่บริเวณบ้านกลาง

ภาพ 5.14 สภาพภูมิประเทศของพื้นที่นา (ทุ่งกลาง) ของบ้านขุนสาบ

ภาพ 5.15 สภาพภูมิประเทศของพื้นที่นา (ทุ่งมะขาม) ของบ้านขุนสาบ

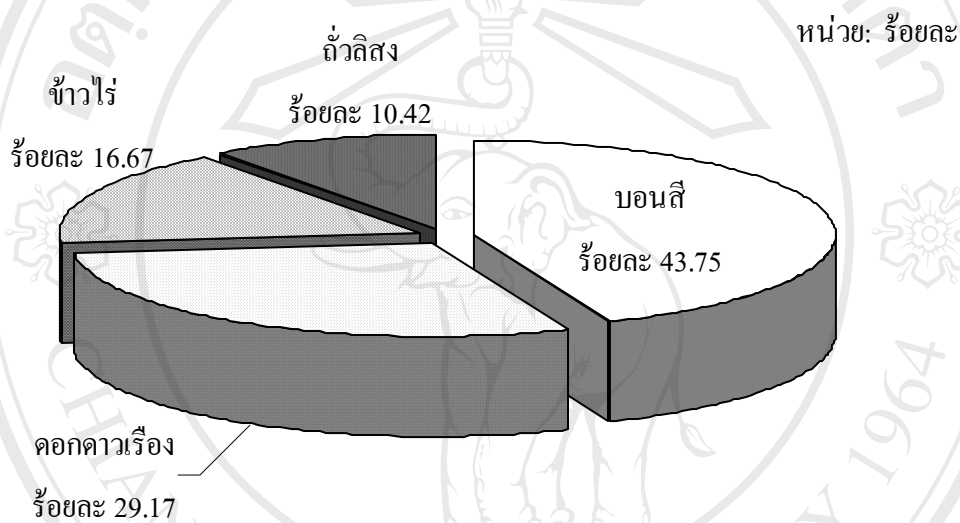

5.3 การใช้ประโยชน์ที่ไร่

5.3.1 การใช้ประโยชน์ที่ไร่ของบ้านงาแมง

การใช้ประโยชน์ที่ไร่ของบ้านงาแมงมีพื้นที่การใช้ประโยชน์ทั้งหมด 12 ไร่ โดยเป็นการใช้ประโยชน์สำหรับปลูกบอนสี 5.25 ไร่ (ร้อยละ 43.75) ดอกดาวเรือง 3.5 ไร่ (ร้อยละ 29.17) ข้าวไร่ 2 ไร่ (ร้อยละ 16.67) และถั่วลิสง 1.25 ไร่ (ร้อยละ 10.42) ดังแสดงในภาพ 5.16

ภาพ 5.16 การใช้ประโยชน์ที่ไร่ของบ้านงาแมง ในช่วงฤดูเพาะปลูก พ.ศ. 2548 -2549

ภาพ 5.17 สภาพภูมิประเทศของที่ไร่ (บอนสี) ของบ้านงาแมง

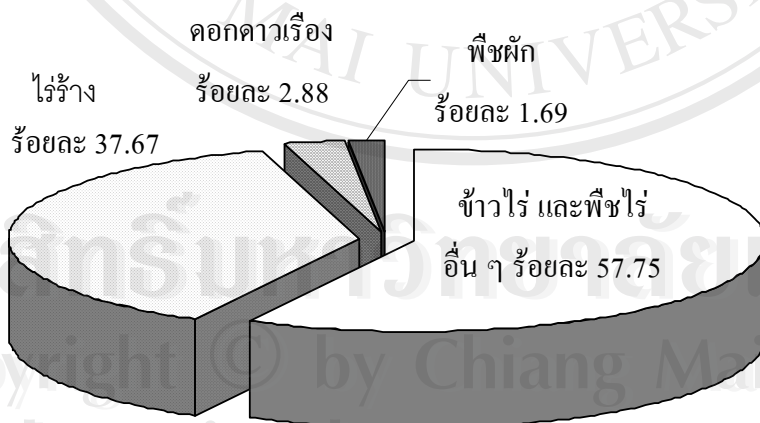
จากการวิเคราะห์เพื่อหาความแตกต่างในการใช้ประโยชน์ที่ไร่ระหว่างบ้านงาแมงและบ้านขุนสาพบพบว่า การใช้ประโยชน์ที่ไร่ของทั้งสองหมู่บ้านแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง ($P \leq 0.01$) โดยบ้านขุนสาบมีพื้นที่ไร่มากกว่าบ้านงาแมง นอกจากนี้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ไร่ของทั้งสองหมู่บ้านก็มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่งเช่นกัน ($P \leq 0.01$) กล่าวคือบ้านขุนสาบใช้ที่ไร่เพื่อบริโภคเป็นหลัก มีการใช้ประโยชน์เพื่อเศรษฐกิจเพียงร้อยละ 4.57 เท่านั้น ขณะที่บ้านงาแมงมีการใช้ประโยชน์เพื่อเศรษฐกิจถึงร้อยละ 74.92

5.3.2 การใช้ประโยชน์ที่ไร่ของบ้านขุนสาบ

การใช้ประโยชน์ที่ไร่ของบ้านขุนสาบมีพื้นที่การใช้ประโยชน์ทั้งหมด 251.5 ไร่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์สำหรับปลูกข้าวไร่ และพืชไร่อื่น ๆ ได้แก่ ถั่วลิสง และข้าวโพด 145.25 ไร่ (ร้อยละ 57.75) ไร่ร้างหรือไร่หมุนเวียน (คำเมือง คือ ไร่เหล่า) เป็นพื้นที่ทิ้งร้างไว้และรอการใช้ประโยชน์ 94.75 ไร่ (ร้อยละ 37.67) ดอกดาวเรือง 7.25 ไร่ (ร้อยละ 2.88) และพืชผัก 4.25 ไร่ (ร้อยละ 1.69) ซึ่งส่วนใหญ่แล้วเป็นการปลูกเพื่อเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน มีเพียงจำนวนน้อยที่ปลูกเพื่อส่งขาย โดยพืชที่ปลูกและส่งขายได้แก่ ถั่วลิสง ข้าวโพด และดอกดาวเรือง รายละเอียดแสดงดังภาพ 5.18

ภาพ 5.18 การใช้ประโยชน์ที่ไร่ของบ้านขุนสาบ ในช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

หน่วย: ร้อยละ

ภาพ 5.19 สภาพภูมิประเทศของที่ไร่ (ข้าวไร่) ของบ้านขุนสาบ

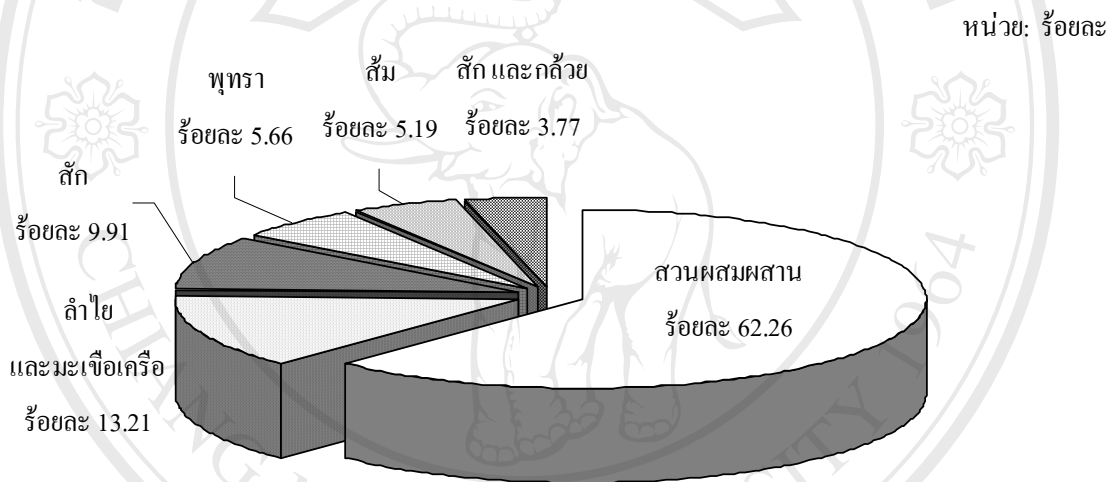
ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

5.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินสวน

5.4.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินสวนของบ้านงาแมง

การใช้ประโยชน์ที่ดินสวนของบ้านงาแมงมีพื้นที่ 53 ไร่ แบ่งเป็นสวนผสมผสาน มีการปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่ ทั้งไม้ผล พืชผักสวนครัว และพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ประกอบด้วย ตะไคร้ จิงข่า ขมิ้น ชะพลู พริก มะนาว มะกรูด เป็นต้น 33 ไร่ (ร้อยละ 62.26) รองลงมาเป็นสวนลำไยร่วมกับมะเขือเครือ 7 ไร่ (ร้อยละ 13.21) สัก 5.25 ไร่ (ร้อยละ 9.91) พุทรา 3 ไร่ (ร้อยละ 5.66) ส้ม 2.75 ไร่ (ร้อยละ 5.19) และสักร่วมกับกล้วย 2 ไร่ (ร้อยละ 3.77) รายละเอียดแสดงดังภาพ 5.20

ภาพ 5.20 การใช้ประโยชน์ที่ดินสวนของบ้านงาแมง ในช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

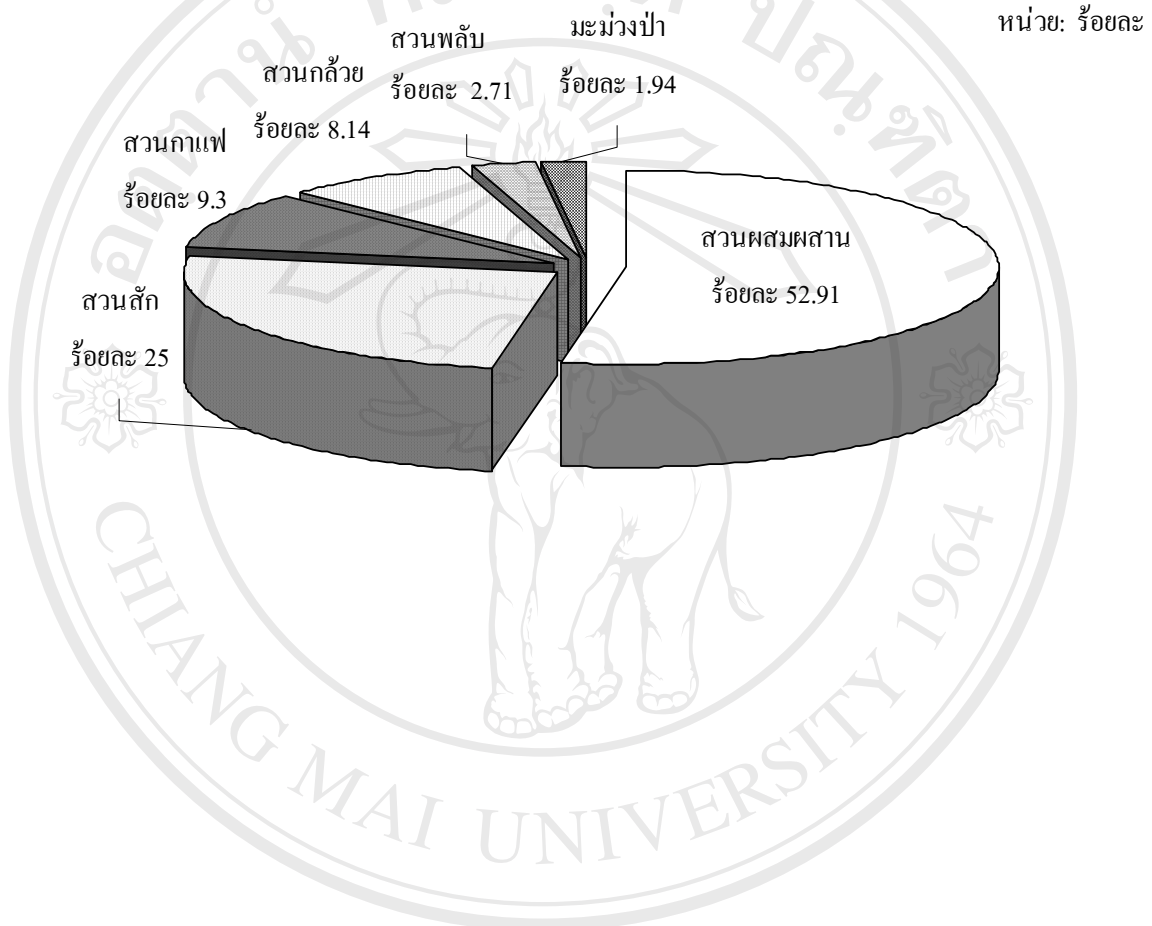
การใช้ประโยชน์ในพื้นที่สวนของบ้านงาแมงและบ้านขุนสาบมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอย่างยิ่ง ($P \leq 0.01$) โดยบ้านขุนสาบเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินสวนมากกว่าบ้านงาแมง โดยมีการใช้ประโยชน์ 129 ไร่ ในขณะที่บ้านงาแมงใช้เพียง 53 ไร่ ส่วนการใช้ประโยชน์ที่ดินสวนเพื่อเศรษฐกิจของทั้งสองหมู่บ้าน ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ เนื่องจากทั้งสองหมู่บ้านใช้ประโยชน์ที่ดินสวนเพื่อบริโภคและใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

5.4.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินสวนของบ้านขุนสาบ

การใช้ประโยชน์ที่ดินสวนของบ้านขุนสาบมีพื้นที่ 129 ไร่ แบ่งเป็นสวนผสมผสาน มีการปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่ ทั้งไม้ผล พืชผักสวนครัว และพืชสมุนไพรพื้นบ้าน ประกอบด้วย ตะไคร้ จิงข่า ขมิ้น ชะพลู พริก มะนาว มะกรูด เป็นต้น 68.25 ไร่ (ร้อยละ 52.91) รองลงมาเป็นสวนสัก 32.25

ไร่ (ร้อยละ 25.00) กาแฟ 12 ไร่ (ร้อยละ 9.30) ถั่ว 10.5 ไร่ (ร้อยละ 8.14) พลับ 3.5 ไร่ (ร้อยละ 2.71) และมะม่วงป่า 2.5 ไร่ (ร้อยละ 1.94) ดังแสดงในภาพ 5.21

ภาพ 5.21 การใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบ ในช่วงฤดูเพาะปลูกปี พ.ศ. 2548/49

5.5 การใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรที่ดินโดยชุมชน

การศึกษาลักษณะ และรูปแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านงาแมงและบ้านขุนสาบ พบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินของทั้งสองหมู่บ้านเกือบทั้งหมดใช้ประโยชน์แบบพึ่งพาระบบธรรมชาติ โดยจะเห็นได้จากการเตรียมพร้อมสำหรับปลูกพืชแต่ละชนิดนั้น ชาวบ้านจะต้องเริ่มต้นจากการเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นในการปลูกพืชแต่ละชนิด เช่น ไม้บง สำหรับใช้ทำรั้ว ไม้หลัก และ จักให้เป็นเส้นใช้มัดต้นกล้าและผลผลิต ใบพลวง (ตองตึง) ที่เก็บได้จากป่านำมาสานเป็นไพเตรียมไว้สำหรับใช้มุงหลังคา ทำเป็นผนังกระท่อมที่หนา และคลุมแปลงสตรอเบอรี่ เป็นต้น หลังจากเตรียมอุปกรณ์ที่จำเป็นแล้วการกำหนดวันปลูกพืชแต่ละชนิดจะต้องดูแลแหล่งน้ำเป็นหลัก เช่น การปลูกข้าว จะต้องรอให้มีน้ำเพียงพอที่จะขังน้ำในนา และทำให้ดินอ่อนนุ่มพอที่จะไถได้ จึงจะเริ่มหว่านกล้าและเตรียมแปลงปลูก เป็นต้น หลังจากเตรียมพื้นที่และผ่านกระบวนการปลูกแล้วต้องมีการพึ่งพาไม้จากป่า เช่น ไม้ไผ่ สำหรับนำมาทำเป็นตะกร้าบรรจุผลผลิต นำมาจักเป็นเส้นไว้ใช้มัดผลผลิต เป็นต้น โดยชาวบ้านจะสามารถเข้าไปตัดไม้สำหรับใช้สอยในกิจกรรมการเกษตรดังกล่าว จากป่าใช้สอยของหมู่บ้าน และจากพื้นที่ไร่มุมนเวียนที่อยู่ในช่วงปล่อยร้างไว้ (ไร่ร้าง) ทั้งนี้จะได้แสดงให้เห็นถึงวิธีการใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับปลูกพืชที่สำคัญบางชนิด ซึ่งใช้ประโยชน์บนพื้นฐานของทรัพยากรอื่น ๆ ในพื้นที่เป็นสำคัญ ดังนี้

5.5.1 การปลูกข้าว การปลูกข้าวของบ้านงาแมงจะปลูกข้าวประมาณเดือนมิถุนายน ขณะที่บ้านขุนสาบจะเริ่มต้นหว่านกล้าประมาณเดือนพฤษภาคม เนื่องจากก่อนปลูกข้าวชาวบ้านงาแมงใช้ประโยชน์ที่นาสำหรับปลูกพืชชนิดอื่น ๆ ก่อน ดังนั้นจึงต้องรอให้เสร็จจากการเก็บเกี่ยวพืชชนิดนั้น ๆ ก่อน แล้วจึงจะเริ่มเตรียมพื้นที่สำหรับทำนา บ้านงาแมงใช้ปุ๋ยเคมีสำหรับปลูกข้าวในปริมาณมาก ส่วนใหญ่ใช้ปุ๋ยในโตรเจนสำหรับใช้เพิ่มผลผลิตข้าว หากไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ผลผลิตที่ได้จะไม่เพียงพอสำหรับบริโภค นอกจากนี้ชาวบ้านงาแมงยังใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในปริมาณที่เข้มข้น การปลูกข้าวจะเริ่มปลูกหลังจากหว่านกล้าประมาณ 1 เดือน โดยอาศัยน้ำในลำห้วยเป็นตัวกำหนดว่าควรจะเริ่มปลูกข้าวได้แล้วหรือยัง ที่นาบางแห่งซึ่งอยู่ห่างไกลจากลำห้วยต้องเริ่มต้นปลูกข้าวในช่วงต้นเดือนสิงหาคม เนื่องจากไม่สามารถไถพรวนดินได้ บ้านขุนสาบมีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีค่อนข้างน้อย ส่วนใหญ่จะใช้ยาคุมหญ้าในช่วงเริ่มต้นปลูกครั้งเดียว ส่วนปุ๋ยเคมีไม่ใช้เลย เนื่องจากมีมูลวัวและมูลควายที่ชาวบ้านนำมาเลี้ยงในช่วงฤดูแล้งเป็นปุ๋ยอยู่แล้ว

5.5.2 การปลูกกระเทียม การปลูกกระเทียมของบ้านงาแมงปลูกกระเทียมเพื่อการค้าสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท ได้แก่ กระเทียมปี ซึ่งจะปลูกหลังจากที่มีการเก็บเกี่ยวข้าวและตัดต่อซังออกจากที่นาหมดแล้ว โดยไม่มีการไถพรวนดิน และกระเทียมดอ จะปลูกในพื้นที่ที่ไม่ได้ปลูกข้าว โดยอาจปลูกก่อนหรือพร้อมกับช่วงที่เกี่ยวข้าว การปลูกกระเทียมของบ้านงาแมงจะให้น้ำ

ทุก ๆ สัปดาห์ หรือประมาณ 7-10 วัน/ครั้ง ใสปุ๋ยทุก ๆ 15 วันพร้อมกับให้น้ำ และพ่นยาป้องกันเชื้อราหลังจากปลูกได้ 1 เดือน จะเห็นว่าบ้านงาแมงมีการใช้สารเคมีเพื่อการปลูกกระเทียมอย่างเข้มข้น ใสน้ำจากลำห้วยในปริมาณมาก บ้านขุนสามเป็นการปลูกเพื่อบริโภค ส่วนใหญ่จะปลูกในที่ไร่ และที่สวนร่วมกับการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ โดยไม่ใช้สารเคมีใด ๆ นอกจากแหล่งน้ำแล้วชาวบ้านงาแมงยังอาศัยไม้ไผ่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็น ไผ่บงมาใช้สำหรับทำเป็นรั้วกันเขตแดน และจักเป็นเส้นสำหรับมัดกระเทียมเมื่อเก็บเกี่ยว

5.5.3 การปลูกถั่วลิสง การปลูกถั่วลิสงของทั้งสองหมู่บ้านมีวิธีปฏิบัติที่คล้ายคลึงกัน ส่วนใหญ่ปลูกหลังจากทำนาข้าวเสร็จแล้ว ซึ่งดินยังมีธาตุอาหารหรือปุ๋ยตกค้างอยู่ จึงไม่จำเป็นต้องใสปุ๋ย ส่วนการกำจัดวัชพืชจะใช้วิธีกล กล่าวคือ ใช้แรงงานคน โดยการปลูกถั่วลิสงจะมีทั้งการปลูกถั่วลิสงในที่นาและที่ไร่ ซึ่งการปลูกถั่วลิสงในที่ไร่จะแตกต่างจากที่นาตรงที่จะต้องมีการเตรียมพื้นที่โดยการถางและเผาก่อน เพื่อกำจัดวัชพืช แล้วจึงเตรียมพื้นที่เพื่อปลูก การปลูกถั่วลิสงในที่นาจะต้องมีการให้น้ำบ้าง ขึ้นอยู่กับว่าดินแห้งเมื่อไหร่ ส่วนการปลูกถั่วลิสงในที่ไร่อาศัยน้ำฝนเพียงอย่างเดียว

5.5.4 การปลูกถั่วแระ ปลูกกันมากในบ้านงาแมง โดยมีช่วงเวลาในการปลูกอยู่ 2 ช่วง ได้แก่ ปลูกต้นเดือนเมษายน และปลูกช่วงเดือนสิงหาคม โดยมีรอบอายุเท่ากับ 2 เดือน การปลูกถั่วแระเป็นการปลูกเพื่อการค้ามีการใช้สารเคมีและน้ำในปริมาณที่มาก โดยเฉลี่ยจะต้องให้น้ำทุก 2 สัปดาห์ เกือบจะพร้อม ๆ กับการใสปุ๋ยที่ใส่ทุก 2 สัปดาห์เช่นกัน ส่วนการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชจะต้องฉีดพ่นยาฆ่าแมลงทุกสัปดาห์

5.5.5 การปลูกมะเขือม่วง ทั้งสองหมู่บ้านมีจำนวนผู้ปลูกเพียง 4 ครัวเรือนเท่านั้น โดยมีจำนวนหมู่บ้านละ 2 ครัวเรือน การปลูกมะเขือม่วงนี้สามารถปลูกได้ทุกฤดูกาล แต่มะเขือม่วงที่ปลูกในช่วงฤดูร้อนจะเจริญเติบโตเร็วกว่าที่ปลูกในฤดูหนาว การปลูกมะเขือม่วงใช้สารเคมีเป็นปริมาณมากเช่นเดียวกับถั่วแระ แต่การให้น้ำไม่บ่อยเท่ากับถั่วแระ เนื่องจากมีพลาสดักคลุมดิน แต่การปลูกมะเขือม่วงใช้สารเคมีในปริมาณที่มากกว่า โดยจะต้องใสปุ๋ยก่อนปลูก และใสปุ๋ยพร้อมกับพ่นยาฆ่าแมลงทุก 15 วัน

5.5.6 พืชผัก การปลูกพืชผักมีชาวบ้านที่สนใจปลูกทั้งสองหมู่บ้าน แต่มีจำนวนไม่ถึง 10 ครัวเรือน โดยจะเริ่มต้นปลูกหลังจากทำนาข้าวเสร็จ การปลูกพืชผักใสน้ำในปริมาณมาก แล้วต้องใสปุ๋ยพร้อมกับพ่นยาฆ่าแมลงทุก 15 วัน

5.5.7 การปลูกสตอเบอรี่ การปลูกสตอเบอรี่มีเฉพาะชาวบ้านงาแมงเพียง 1 ครัวเรือนเท่านั้นที่ปลูกพืชชนิดนี้ เนื่องจากจะต้องติดต่อหาต้นกล้ามาปลูก และติดต่อหาผู้ซื้อผลผลิตเอง หากติดต่อไม่ได้จะต้องเป็นผู้นำผลผลิตไปขายเอง ซึ่งการปลูกสตอเบอรี่ดังกล่าวไม่ได้อยู่ในรูปแบบ

เกษตรพันธสัญญา จึงต้องศึกษาวิธีการปลูกเอง อีกทั้งจะต้องวางระบบน้ำในแปลงสตรอเบอรี่ ให้อุปโภคและใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างเข้มข้น ทำให้ต้นทุนการปลูกสูงมาก ชาวบ้านที่สนใจปลูกจึงน้อยมาก การปลูกจะเริ่มต้นในช่วงเดือนตุลาคม – ปลายเดือนเมษายน

5.5.8 การทำสวนและเกษตรผสมผสาน การทำสวนและเกษตรผสมผสานนี้ ชาวบ้านไม่ได้เข้าไปจัดการอะไรในพื้นที่เป็นพิเศษ ปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติ ถ้าหากมีเวลาว่างจากการทำนาและทำไร่จึงจะเข้าไปดูแลกำจัดวัชพืช และตัดแต่งกิ่งไม้ไม่ให้รกเกินไป ซึ่งในพื้นที่นี้ชาวบ้านจะปลูกพืชหลายชนิดผสมกัน

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ซึ่งถือได้ว่าเป็นทรัพยากรส่วนรวมของชุมชนนั้น ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านมีวิธีการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรแต่ละชนิดให้เกิดประโยชน์แก่คนในชุมชนแตกต่างกัน กล่าวคือชาวบ้านงาแมงใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดินที่มีอยู่อย่างเข้มข้นเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยการใช้ปุ๋ยเคมีช่วย ขณะที่ชาวบ้านขุนสาบพยายามรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรดินและที่ดินไว้ เพื่อให้ที่ดินของพวกเขามีความสามารถในการให้ผลผลิตได้ในระยะยาว โดยไม่ใส่ปุ๋ยเคมี อันจะส่งผลกระทบต่อสมบัติของดิน จะทำให้ดินแข็งไม่ร่วนซุย และให้ผลผลิตข้าวต่ำ แต่ทั้งสองหมู่บ้านต่างก็ไม่บุกเบิก แคว่ถางป่า เพื่อเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกแต่อย่างใด สำหรับทรัพยากรน้ำในรูปของแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภค บริโภค รวมถึงการเกษตร บ้านงาแมงมีแหล่งน้ำที่เพียงพอสำหรับการใช้ประโยชน์ จึงไม่มีปัญหาเรื่องน้ำ ขณะที่บ้านขุนสาบมีน้ำสำหรับใช้ทำการเกษตรเฉพาะในฤดูฝนเท่านั้น การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่โดยเจ้าของที่ดินติดกันจะต้องช่วยขุดลอกลำเหมืองที่นำน้ำเข้าที่นาของตน ตลอดจนช่วยกันดูแลรักษาลำเหมืองนั้นด้วย และหากเกิดปัญหาน้ำไม่เพียงพอจะต้องจัดช่วงเวลาแบ่งสรรการใช้น้ำให้เพียงพอและเท่าเทียมกัน ส่วนทรัพยากรป่าไม้นั้นชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านต่างมีกฎระเบียบที่ตั้งขึ้นมาโดยคณะกรรมการหมู่บ้านในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ ไม่ให้ชาวบ้านในหมู่บ้านตลอดจนชาวบ้านใกล้เคียงเข้าไปนำไม้มาใช้ประโยชน์มากเกินไป และห้ามนำมาใช้โดยไม่ได้รับอนุญาต หากมีผู้กระทำความผิดชาวบ้านจะใช้วิธีปรับเป็นเงิน และนำส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้เพื่อดำเนินการลงโทษ

5.6 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรที่ดิน

5.6.1 แหล่งน้ำ

5.6.1.1 บ้านงาแมง

บ้านงาแมงไม่ค่อยมีปัญหาขาดแคลนน้ำสำหรับการใช้ประโยชน์ตามปกติ จะมีปัญหาบ้างในช่วงฤดูแล้งที่มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ในปริมาณมากและเข้มข้น อีกทั้งบ้านงาแมงเป็นพื้นที่ที่อยู่ทางตอนกลางของกลุ่มน้ำแม่สาบ ปริมาณน้ำในลำน้ำแม่สาบขึ้นอยู่กับระดับน้ำในลำน้ำแม่สาบ และระดับของลำน้ำสาขาหลักที่ไหลลงน้ำแม่สาบ และการใช้ประโยชน์ของหมู่บ้านที่ลำน้ำไหลผ่าน ได้แก่ บ้านขุนสาบ บ้านใหม่ต้นผึ้ง และบ้านจิวเต่า ลำเหมืองของบ้านงาแมงจะมีไม่มากนัก แต่ละสายจะไหลผ่านที่นาหลายแห่ง กล่าวคือ บ้านงาแมงมีจำนวนฝายรวมทั้งหมดเพียง 7 แห่ง หล่อเลี้ยงพื้นที่ ทั้งหมด 160.25 ไร่ โดยพื้นที่ทั้งหมดมีน้ำใช้ตลอดทั้งปี ถึงแม้จะมีปัญหาการขาดน้ำบ้าง แต่ก็ยังสามารถใช้ประโยชน์ที่นาได้ ซึ่งสัดส่วนการใช้ประโยชน์ที่นา ที่ไร่ และที่สวนและแปลงเกษตรผสมผสานได้แก่ร้อยละ 68.90 5.74 และ 25.36 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมด ตามลำดับ จะเห็นว่าบ้านงาแมงใช้พื้นที่นาเป็นหลัก รองลงมาเป็นที่สวนและแปลงเกษตรผสมผสาน โดยมีการใช้ประโยชน์ที่รือน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 5.74 เท่านั้น จากการสอบถามชาวบ้านงาแมงพบว่าพื้นที่ไร่ของชาวบ้านซึ่งได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษมีจำนวนมาก แต่เนื่องจากไม่ได้เข้าไปใช้ประโยชน์ ประกอบกับเป็นพื้นที่ซึ่งไม่มีเอกสารสิทธิ์ หากไม่เข้าไปใช้ประโยชน์นานเกินไปจนพื้นที่ฟื้นกลับคืนสภาพเป็นป่า พวกเขาไม่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้อีก ดังนั้นจึงเหลือแต่เพียงพื้นที่สวนที่ชาวบ้านสามารถรักษาไว้ได้โดยการเข้าไปปลูกไม้ผล ได้แก่ มะม่วง ก่อวย ลำไย ลิ้นจี่และไม้ป่า คือ สัก จึงสามารถใช้ประโยชน์ได้ต่อไป ข้อมูลแหล่งน้ำตามธรรมชาติของบ้านงาแมงแสดงดังตาราง 5.6

ตาราง 5.6 ฝาย ลำห้วย จำนวนผู้ใช้ และขนาดพื้นที่ของบ้านงามเมงที่ใช้ น้ำจากฝาย

ลำดับที่	ชื่อห้วย	สายที่	ชื่อฝาย	จำนวนพื้นที่ได้น้ำ (แห่ง)	พื้นที่ (ไร่)
1	น้ำแม่แจะ	1	ฝายแม่แจะไปทุ่งสบแจะ	14	37.75
		2	ฝายแม่แจะไปทุ่งวันดก	3	10.5
		3	ฝายแม่แจะไปทุ่งลุ่มบ้าน	16	30.25
		รวม			33
2	น้ำแม่สาบ	1	ฝายทุ่งป่าบง	3	10
		2	ฝายลุ่มวัด (ฝายคอนกรีตไปทุ่งหลวง)	8	24
		3	ฝายลุ่มวัด (ฝายคอนกรีตไปทุ่งหลายหน้า)	17	36.25
		4	ฝายทุ่งใหม่	4	11.5
		รวม			32
รวมทั้งหมด				65	160.25

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

5.6.1.2 บ้านขุนสาบ

บ้านขุนสาบอาศัยแหล่งน้ำจากธรรมชาติเป็นหลัก การใช้ประโยชน์ที่นาโดยอาศัยลำห้วยที่ไหลผ่านพื้นที่และจุดลำเหมืองเล็กๆ จากลำห้วยสู่พื้นที่นาแต่ละแห่ง ส่วนที่ไร่ออาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ ลำเหมืองที่นำน้ำเข้าพื้นที่ของบ้านขุนสาบมีสายหลัก ๆ อยู่ 3 สาย โดยพื้นที่อื่น ๆ จะใช้ลำเหมืองส่วนตัว กล่าวคือนำน้ำเข้ามาของตนเองเพียงแห่งเดียว ดังแสดงในภาพ 5.29 การอาศัยน้ำจากแหล่งธรรมชาติเป็นหลักนี้ทำให้ชาวบ้านขุนสาบส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ที่นาได้เพียงปีละ 1 ครั้ง คือ ร้อยละ 91.68 ของการใช้ประโยชน์พื้นที่นาทั้งหมด มีเพียงร้อยละ 6.81 ที่ใช้ประโยชน์ที่นาปีละ 2 ครั้ง ซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ติดกับลำห้วยหลัก คือน้ำแม่สาบ นอกจากนี้สัดส่วนการใช้ประโยชน์พื้นที่นา ที่ไร่ และที่สวนของบ้านขุนสาบยังแตกต่างกันไม่มากนัก กล่าวคือมีการใช้ประโยชน์พื้นที่นาร้อยละ 41.01 ที่ไร่ร้อยละ 38.99 และที่สวน ร้อยละ 20 โดยชาวบ้านที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ที่นาในช่วงฤดูแล้งได้จะไปใช้ประโยชน์ที่ไร่อแทน ข้อมูลแหล่งน้ำตามธรรมชาติของบ้านขุนสาบแสดงดังตาราง 5.7

ภาพ 5.22 การขุดลำเหมืองนำน้ำเข้าที่นา

ตาราง 5.7 ฝาย ลำห้วย จำนวนผู้ใช้และขนาดพื้นที่ของบ้านขุนสาบที่ใช้น้ำจากฝาย

ฝาย	ชื่อห้วย	สายที่	ชื่อฝาย	จำนวนพื้นที่ได้ น้ำ (แห่ง)	พื้นที่ (ไร่)	หมายเหตุ
1/1	ห้วยเฮี้ย	1	ฝายนายเย็น	1	2	
1/2		2	ฝายนายเมะเมะ	3	5.5	
		รวม		4	8	
2/1	ขุนสาบ	1	ฝายนายพะบี	1	2	
2/2		2	ฝายนายลูน	1	4	
2/3		3	ฝายนายคณะ	1	3.5	
2/4		4	ฝายนายธานี	1	1	
2/5		5	ฝายนายเคเท่	1	0.75	
2/6		6	ฝายนายคณุพล	1	5	
2/7		7	ฝายทุ่งมะขาม	7	19.5	
2/8		8	ฝายลุ่มถนน	3	4.5	
		รวม		16	40	

ฝ่าย	ชื่อห้วย	สายที่	ชื่อฝ่าย	จำนวนพื้นที่ได้ น้ำ (แห่ง)	พื้นที่ (ไร่)	หมายเหตุ
3/1	ขุนน้ำแล้ง	1	ฝายนางเขียว	1	3	
3/2		2	ฝายนางวิภาวัลย์	1	2.5	
3/3		3	ฝายนางโปะแฮ	1	2	
3/4		4	ฝายนายปู้ด	2	7	
3/5		5	ฝายนายคำอ้าย	1	4	
รวม				6	19	
4/1	ห้วยหก	1	ฝายนายคุ้ม	1	2	
4/2		2	ฝายนายพะกะ	1	3	
4/3		3	ฝายทุ่งคุ้มบ้านวันตัก	1	2	
รวม				3	7	
5/1	น้ำแม่สาว	1	ฝายนาคุ่มบ้าน (บ้านบน)	12	30	
5/2		2	ฝายเหนือข้าว	2	6	อยู่เหนือสะพาน
5/3		3	ฝายนายแดง	2	7	อยู่ที่หน้านายแดง
5/4		4	ฝายนายสุมิน	1	3	
5/5		5	ฝายไปนาทุ่งยาว	8	50.5	
5/6		6	ฝายทุ่งหลวง (บ้านบน)	13	41.5	
รวม				38	138	
6/1	ห้วยบ้านห่าง	1	ฝายนายแดง	2	8	
6/2		2	ฝายนายพะกะ	1	3	
รวม				3	11	
7/1	ห้วยทรายขาว	1	ฝายห้วยทรายขาว	5	17.5	
รวม				5	18	
8/1	ห้วยตาด	1	ฝายนางบือแฮ	1	1.5	
8/2		2	ฝายนายจันทร์ดีบ	2	3.5	
8/3		3	ฝายนายนูญ	1	5.5	
8/4		4	ฝายน้ำตัก (อยู่ใกล้ น้ำตัก)	2	3.75	
8/5		5	ฝายทุ่งยาว	2	7.5	
8/6		6	ฝายนายซุ๊กดี	1	2	
รวม				9	24	
9/1	ห้วยขามไฟ	1	ฝายนายจันทร์	1	2	
รวม				1	2	
รวมทั้งหมด				85	265.5	

ที่มา: จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม

จากตารางที่ 5.7 จะเห็นว่าบ้านขุนสาบมีฝายเป็นจำนวนมาก โดยมีจำนวนทั้งหมด 34 แห่ง ส่วนใหญ่แล้วเป็นฝายที่นำน้ำเข้าที่นาของตนเอง มีฝายหลักที่นำน้ำเข้าพื้นที่นาจำนวนมากอยู่เพียง 3 แห่งเท่านั้น และทั้ง 3 แห่งนี้สร้างที่น้ำแม่สาบโดยตรง นอกจากนั้นเป็นฝายที่กั้นลำห้วยสาขาที่ไหลลงสู่แม่น้ำแม่สาบ โดยน้ำจากลำห้วยเกือบทั้งหมดมีปริมาณไม่มากนักในฤดูแล้ง บ้านขุนสาบจึงประสบกับปัญหาน้ำแล้งในฤดูแล้ง ทำให้พื้นที่นาที่อยู่ห่างไกลจากน้ำแม่สาบไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ น้ำที่มีอยู่ไม่เพียงพอสำหรับใช้ประโยชน์ โดยอาจมีสาเหตุหลักมาจากบ้านขุนสาบเป็นหมู่บ้านที่ใช้น้ำจากน้ำแม่สาบเป็นลำดับที่สอง เนื่องจากลำน้ำสาขาหลักที่รวมกันเป็นน้ำแม่สาบได้แก่ ห้วยหก และห้วยเสียวมีจุดกำเนิดอยู่ในเขตพื้นที่การใช้ประโยชน์ของบ้านนาภู - ผายอง ลำน้ำทั้งสองสายนี้จะต้องผ่านการใช้ประโยชน์จากบ้านนาภู - ผายองก่อน ทำให้ลำน้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำแม่สาบมีปริมาณลดลง ถึงแม้ว่าจะมีลำห้วยสายอื่น ๆ ไหลมารวมกับน้ำแม่สาบอีกหลายสายระหว่างที่ไหลผ่านหมู่บ้าน ได้แก่ ห้วยหน้าแล้ง ห้วยทรายขาว ห้วยยามไฟ และห้วยตาด แต่ปริมาณน้ำก็ยังไม่เพียงพอสำหรับการใช้ประโยชน์ในพื้นที่นาของชาวบ้าน

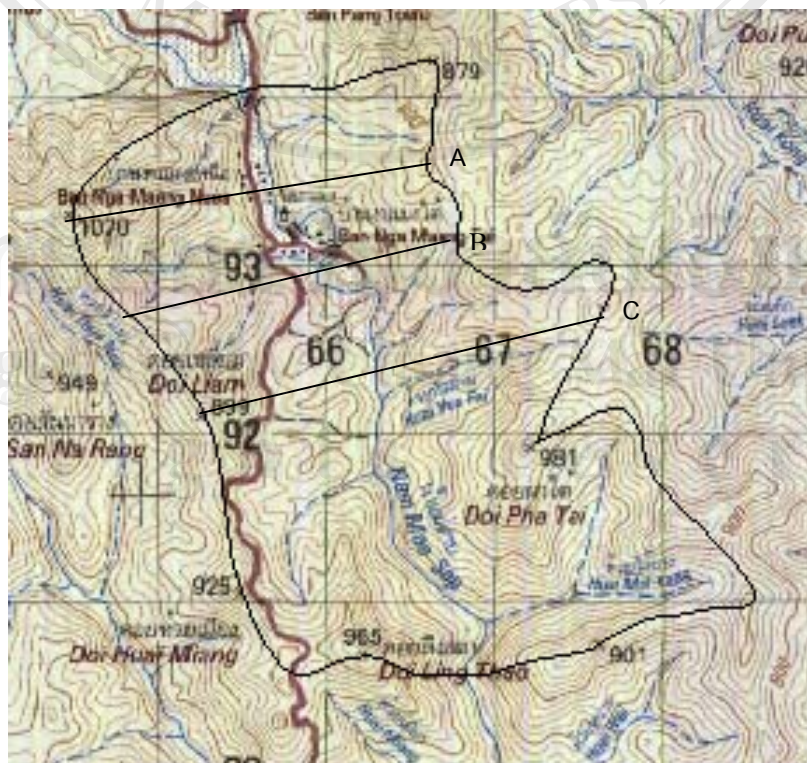
จากการศึกษาการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำธรรมชาติของทั้งสองหมู่บ้านพบว่า บ้านงาแมงมีปริมาณน้ำในลำห้วยมากพอที่จะใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรได้ตลอดทั้งปี โดยไม่ประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ ขณะที่บ้านขุนสาบมีน้ำไม่เพียงพอสำหรับใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรในฤดูแล้งเนื่องจากน้ำในลำห้วยที่ไหลผ่านหมู่บ้านในช่วงฤดูแล้งมีปริมาณน้อย และการใช้น้ำจากแหล่งน้ำสาธารณะนั้น ชาวบ้านต้องคำนึงถึงด้วยว่าแหล่งน้ำเป็นทรัพยากรส่วนรวม ที่ทุกคนในหมู่บ้านมีสิทธิที่จะใช้ร่วมกัน หากตัดสินใจนำน้ำมาใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรในพื้นที่ส่วนตนแล้วจะทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนสำหรับใช้ประโยชน์ของส่วนรวมได้ โดยทั้งสองหมู่บ้านมีวิธีการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำในพื้นที่โดยอาศัยความเชื่อ พิธีกรรมและประเพณีของหมู่บ้าน กล่าวคือทั้งสองหมู่บ้านเคารพนับถือต่อผีฝาย ซึ่งเชื่อว่าผีฝายนี้ควบคุมความอุดมสมบูรณ์ของน้ำในพื้นที่ หากใครทำอะไรที่แสดงถึงการล่วงล้ำ ไม่เคารพต่อผีฝาย น้ำในลำห้วยจะไหลน้อย และไม่เพียงพอสำหรับการใช้ประโยชน์ ในทุก ๆ ปีทั้งสองหมู่บ้านจะต้องประกอบพิธีกรรมเคารพผีฝายที่ดูแลฝายในการนำน้ำเข้าที่นาของตนเอง ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านทั้งสองหมู่บ้านที่มีความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ แต่มีความเคารพนับถือต่อผีฝายเหมือนกันจึงสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรน้ำได้

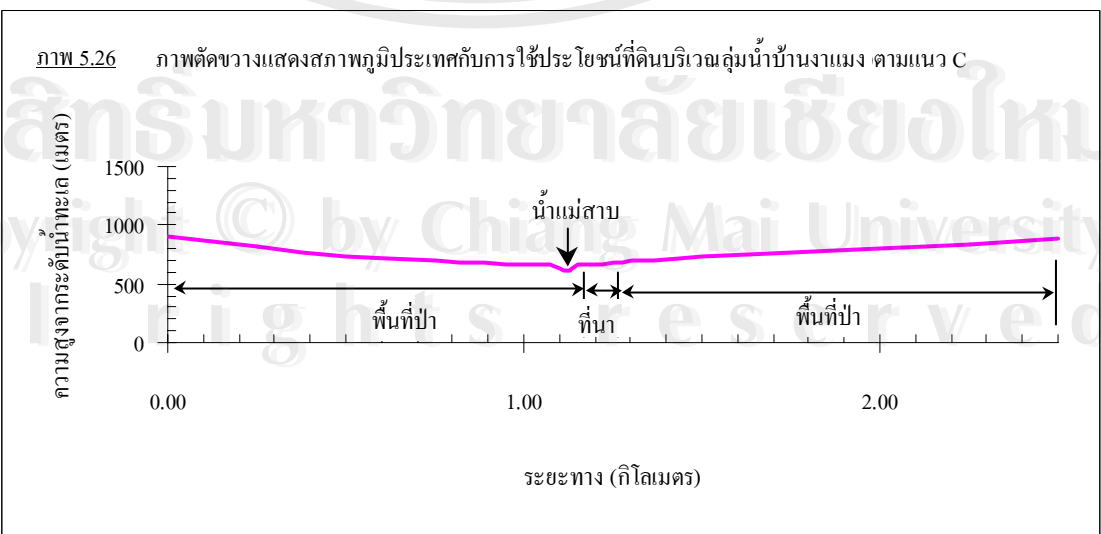
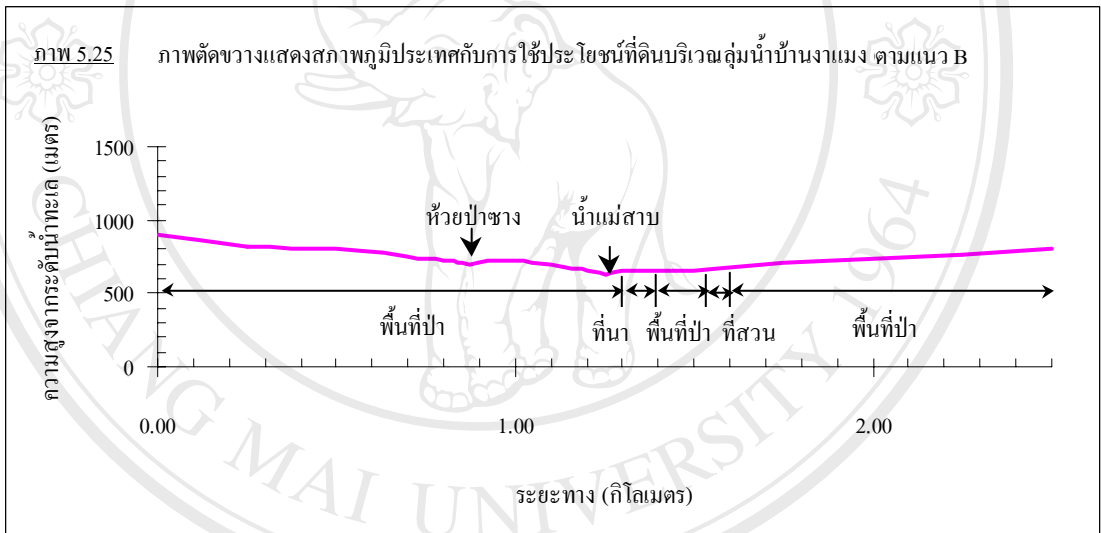
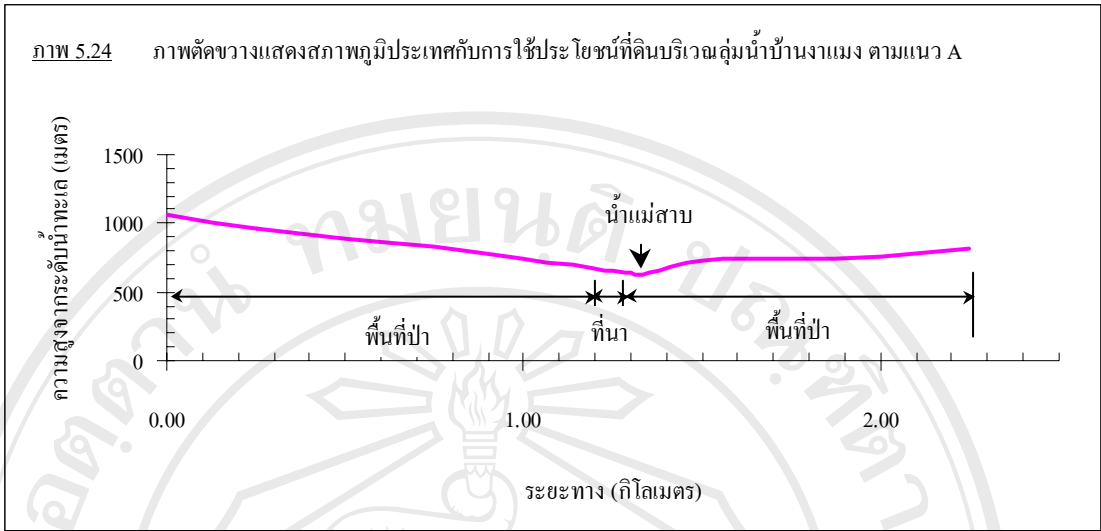
5.6.2 สภาพภูมิประเทศ

5.6.2.1 บ้านงาแมง

หมู่บ้านงาแมงตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำแม่สาบเช่นเดียวกับบ้านขุนสาบ และอยู่บนเชิงเขาที่มีความสูงไม่มากนัก โดยความสูงของพื้นที่มีตั้งแต่ 330-1,685 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีพื้นที่ป่าไม้ร้อยละ 89.59 ของพื้นที่หมู่บ้านทั้งหมด ซึ่งเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าธรรมชาติเพื่อการอนุรักษ์ที่ไม่ใช่ป่าใช้สอยเพื่อเก็บหาอาหารป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ เป็นต้น ส่วนการใช้ประโยชน์จากไม้จะใช้จากป่าใช้สอยที่อยู่ติดกับหมู่บ้านเท่านั้น ป่าที่อยู่บริเวณรอบๆ พื้นที่หมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรัง และเบญจพรรณ ลำน้ำที่ไหลผ่านและมีการใช้ประโยชน์ ได้แก่ น้ำแม่แขะ น้ำแม่สาบ ห้วยย่อยง ห้วยป่าดง ห้วยป่าซาง ห้วยริน ห้วยไม้เส้า ห้วยมะกอก ห้วยผักหละหรือเทิมผักหละ ห้วยห้วยฝาย ห้วยไม้ฮ้าง ห้วยดินส้าน ห้วยขาหัก ห้วยปางยาง ห้วยหม้อแกงตอง ห้วยห้วยอบ ห้วยหางอบ ห้วยท่ายาก ห้วยต่ง ห้วยป่าเขียว ห้วยป่าแหม ห้วยป่าตองสาด และห้วยหวาย เมื่อลากเส้นตัดขวางเป็นแนวผ่านพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อให้เห็นรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านในภูมิภาคที่แตกต่างกันได้ชัดเจนขึ้น พบว่าการใช้ประโยชน์ที่นาของบ้านงาแมงส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์บริเวณร่องห้วย และใกล้กับร่องห้วย แต่อยู่ที่ระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่เกิน 600 เมตร ส่วนที่ไร่และที่สวนจะอยู่สูงขึ้นไป ถัดจากที่นา ที่ระดับความสูงไม่เกิน 700 เมตร ดังแสดงในภาพ 5.24 – 5.26

ภาพ 5.23 แผนที่แสดงแนวของเส้นที่ลากผ่านพื้นที่ลุ่มน้ำสำหรับทำภาพตัดขวาง

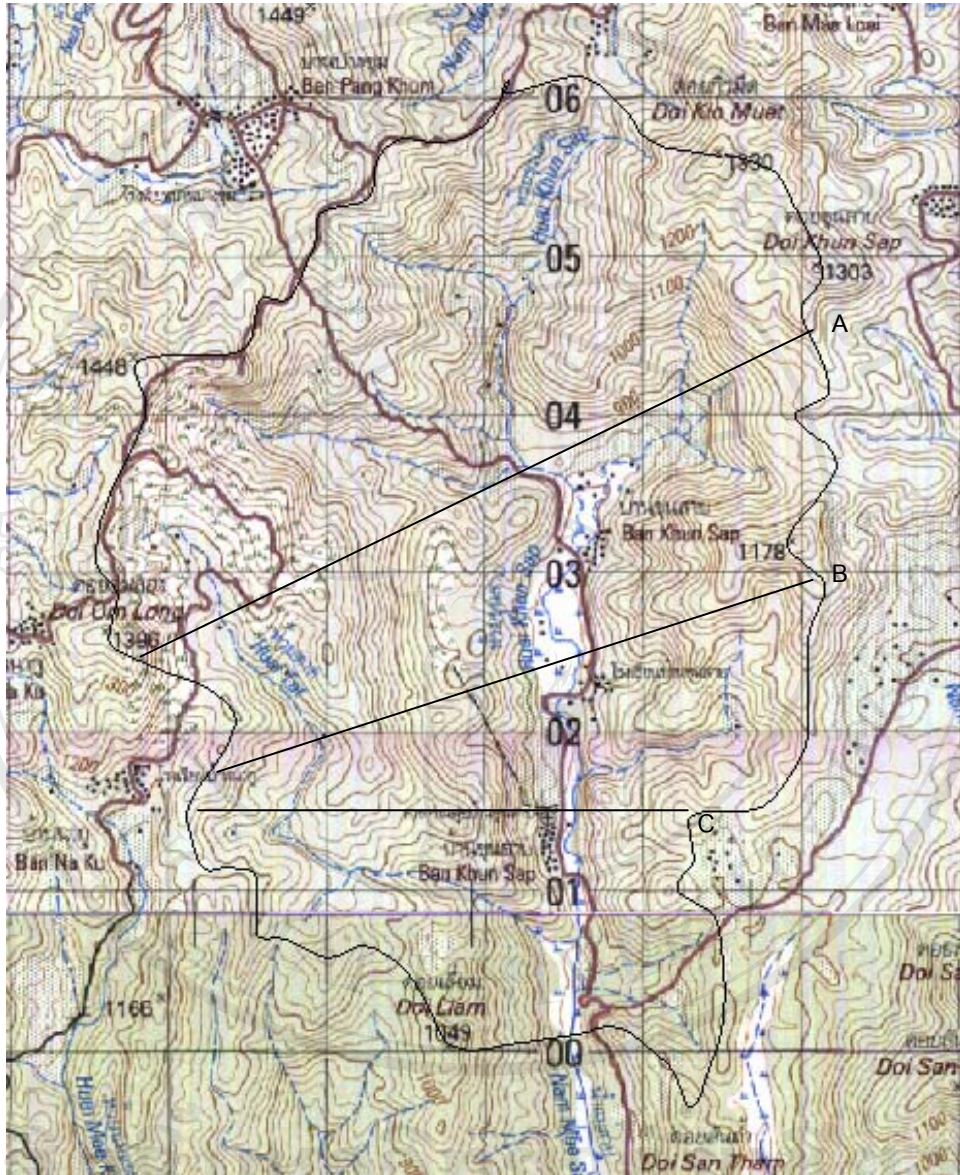

นอกจากนี้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินก็ยังมีผลมาจากลักษณะดินที่อยู่ในพื้นที่ โดยบ้านงาแมงมีชุดดินอยู่ทั้งหมด 3 ชนิด ได้แก่ ชุดดินหางดง ชุดดินสีทัน และพื้นที่ลาดชันเชิงซ้อน ชุดดินหางดงและสีทันเป็นดินที่เกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินพวกตะกอนน้ำพา (alluvial deposits) ซึ่งชุดดินหางดงพบบริเวณที่ราบน้ำท่วมถึง (flood plain) และตะพักลำน้ำค่อนข้างใหม่ (semi-recent terraces) สภาพพื้นที่ราบเรียบถึงค่อนข้างราบเรียบ มีความลาดชันร้อยละ 0-2 ชุดดินนี้เป็นดินลึกมาก มีการระบายน้ำเร็ว ดินมีความสามารถให้น้ำซึมผ่านได้ช้า และการไหลบ่าของน้ำบนผิวดินช้า มีการใช้ประโยชน์สำหรับทำนา และปลูกพืชผัก อยู่บริเวณทุ่งเหนือ ทุ่งโอง ทุ่งตะวันตก ทุ่งดอน ทุ่งผักเหือด ทุ่งสบชะ ทุ่งป่าบง และทุ่งป่าจี้ ส่วนชุดดินสีทัน พบบริเวณที่ราบในหุบเขาที่ลำธารไหลผ่าน (valley flats of streams) สภาพพื้นที่ราบเรียบถึงลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อย มีความลาดชันร้อยละ 0-5 ดินนี้เป็นดินลึก และมีการเรียงสลับชั้นดิน (stratified soils) การระบายน้ำค่อนข้างเร็ว ดินมีความสามารถให้น้ำซึมผ่าน และการไหลบ่าของน้ำบนผิวดินช้า ใช้ประโยชน์สำหรับทำนา และพืชผักเช่นเดียวกับชุดดินหางดง อยู่บริเวณ ทุ่งไม้เสา ทุ่งลุ่มบ้าน ทุ่งหลวง ทุ่งนาดอก ทุ่งหลายหน้า ทุ่งตะกล้า ทุ่งใหม่ (ต้นसान, ขาหัก, ปางยาง) ทุ่งกลาง ทุ่งใต้ และทุ่งปุไ้อัด และพื้นที่ลาดชันเชิงซ้อนซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขาและเทือกเขาที่มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 ลักษณะและสมบัติดินที่พบไม่แน่นอน โดยพบทั้งดินลึกและดินตื้น พื้นที่หินโผล่หรือพื้นที่หินพื้น โผล่ ประกอบด้วยพื้นที่ทั้งที่มีศักยภาพทางการเกษตรและไม่เหมาะสมต่อการเกษตร ใช้ประโยชน์สำหรับที่ไร่และที่สวน

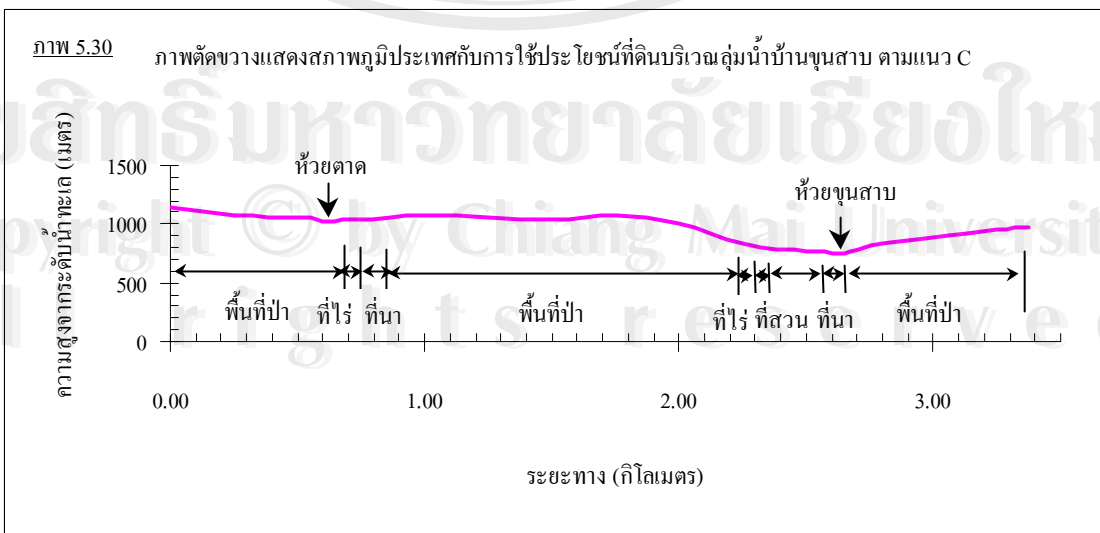
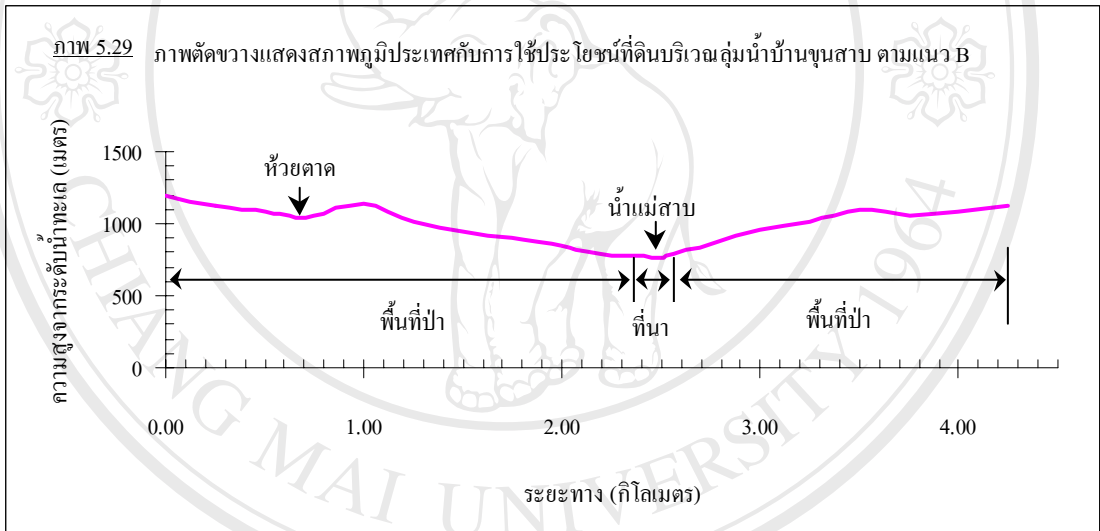
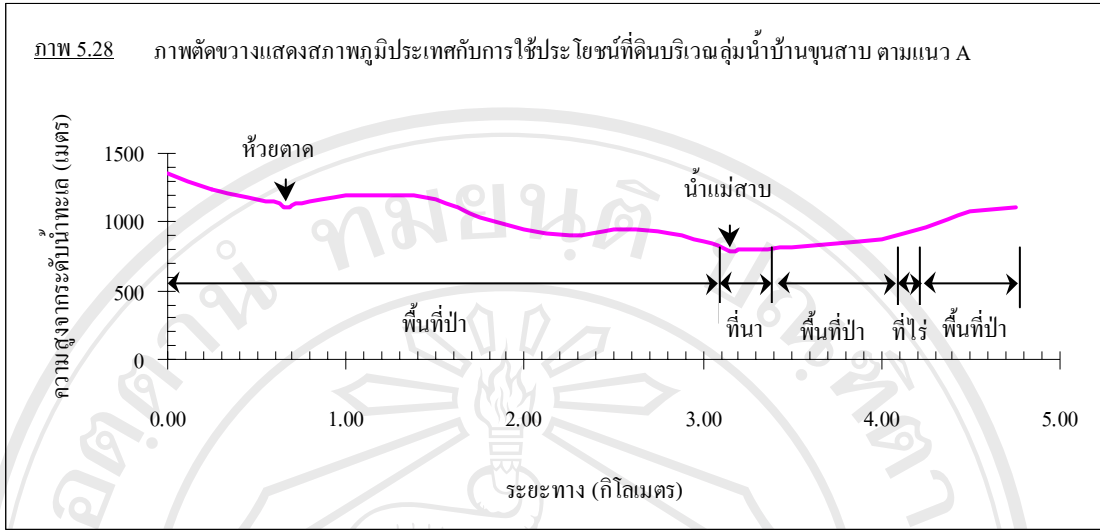
5.6.2.2 บ้านขุนสาบ

หมู่บ้านขุนสาบตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มน้ำแม่สาบเช่นเดียวกัน มีความสูงตั้งแต่ 700 – 1500 เมตรจากระดับน้ำทะเล (จุดที่ต่ำที่สุด และยอดเขาที่สูงที่สุด) พื้นที่ป่าไม้ทั้งหมดร้อยละ 88.71 ป่าบริเวณใกล้ที่ตั้งหมู่บ้านเป็นป่าเต็งรัง และเบญจพรรณ ซึ่งเป็นป่าที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ แหล่งน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ห้วยเอี้ย ห้วยหก ห้วยขุนสาบ ขุนหน้าแล้ง ห้วยบ้านห่าง ห้วยชะโอ ห้วยยามไฟ และห้วยคาด ตามร่องห้วยพบதாகอยู่จำนวนมาก เมื่อลากเส้นทำแนวตัดขวางผ่านพื้นที่ลุ่มน้ำ เพื่อให้เห็นรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของหมู่บ้านในภูมิภาคที่แตกต่างกันเช่นเดียวกับบ้านงาแมง พบว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบส่วนใหญ่เป็นการใช้ประโยชน์บริเวณร่องห้วย และใกล้กับร่องห้วย ที่ระดับความสูงไม่เกิน 1,100 เมตรจากระดับน้ำทะเล ส่วนที่ไร่และที่สวนจะอยู่สูงถัดจากที่นาขึ้นไปที่ระดับความสูงไม่เกิน 1,200 เมตร ดังแสดงในภาพ 5.28 – 5.30

ภาพ 5.27 แผนที่แสดงแนวของเส้นที่ลากผ่านพื้นที่ลุ่มน้ำสำหรับทำภาพตัดขวาง

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

บ้านขุนสาบมีชุดดินทั้งหมด 3 ชนิด ได้แก่ ชุดดินเชียงแสน ชุดดินสีทน และพื้นที่ลาดชันเชิงซ้อน ชุดดินเชียงแสนเป็นดินที่เกิดจากวัตถุตกค้างและเศษหินเชิงเขาของหินแกรนิต พบบริเวณพื้นที่ผิวเหลือจากการกร่อนซอยแบ่ง (dissected erosion surface) มีสภาพพื้นที่เป็นแบบลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อยถึงเป็นเนินเขา มีความลาดชันร้อยละ 2 - 35 ชุดดินนี้เป็นดินลึกมาก มีการระบายน้ำดี ดินมีความสามารถให้น้ำซึมผ่านได้ปานกลาง การไหลบ่าของน้ำบนผิวดินช้าถึงเร็ว ชุดดินนี้มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ อยู่บริเวณทุ่งมะขาม ซึ่งใช้ประโยชน์เป็นที่นา และบางพื้นที่มีสภาพเป็นป่าอยู่ พบบริเวณเหนือทุ่งมะขาม และบริเวณสองข้างทางของห้วยทรายขาว และห้วยป่าเหี้ยว ใช้ประโยชน์เป็นที่ไร่ และที่สวน ส่วนชุดดินสีทนซึ่งเป็นดินที่เกิดจากวัตถุต้นกำเนิดดินพวกตะกอนน้ำพา (alluvial deposits) พบบริเวณที่ราบในหุบเขาที่ลำธารไหลผ่าน (valley flats of streams) สภาพพื้นที่ราบเรียบถึงลูกคลื่นลอนลาดเล็กน้อย มีความลาดชันร้อยละ 0-5 ดินนี้เป็นดินลึก และมีการเรียงสลับชั้นดิน (stratified soils) การระบายน้ำค่อนข้างเร็ว ดินมีความสามารถให้น้ำซึมผ่าน และการไหลบ่าของน้ำบนผิวดินช้า อยู่บริเวณทุ่งหลวงบ้านเหนือและบ้านใต้ ทุ่งกลาง ทุ่งลุ่มบ้านวันออก วันตก และบ้านใต้ และทุ่งยาว ส่วนพื้นที่ลาดชันเชิงซ้อนซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขาและเทือกเขาที่มีความลาดชันมากกว่าร้อยละ 35 ลักษณะและสมบัติดินที่พบไม่แน่นอน โดยพบทั้งดินลึกและดินตื้น พื้นที่หินโผล่หรือพื้นที่หินพื้นโผล่ ประกอบด้วยพื้นที่ที่มีศักยภาพทางการเกษตรและไม่เหมาะสมต่อการเกษตร บางพื้นที่ยังคงสภาพป่าอยู่ พบบริเวณริมห้วย ขุนสาบ ห้วยเฮี้ย ห้วยหก ห้วยบ้านท่า ห้วยชะโฮ ห้วยยามไฟ ห้วยตาด ผากับ โดยมีการใช้ประโยชน์เป็นที่นา ที่ไร่ และที่สวน

5.6.3 การคมนาคม

บ้านงาแมง และบ้านขุนสาบตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลแม่สาบ อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ การเดินทางเข้าสู่หมู่บ้านสามารถเดินทางโดยใช้รถยนต์และจักรยานยนต์ได้ โดยบ้านงาแมงห่างจากตัวอำเภอสะเมิง 23 กิโลเมตร ส่วนบ้านขุนสาบอยู่ห่างจากตัวอำเภอสะเมิงเป็นระยะทาง 27 กิโลเมตร สภาพถนนที่เดินทางสู่ทั้งสองหมู่บ้านมีทั้งช่วงที่เป็นถนนลาดยาง คอนกรีตเสริมไม้ไผ่ และลูกรัง โดยระยะทางจากตัวอำเภอสะเมิงถึงบ้านขุนสาบมีช่วงถนนที่มีสภาพดินลูกรัง ถนนขรุขระ การเดินทางไม่สะดวกมากนัก สภาพถนนเป็นภูเขาสูงต่ำสลับกันไป บางแห่งมีความชันมากทางแคบ โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนที่การเดินทางลำบากมาก หากมีฝนติดต่อกันหลายวันจะไม่สามารถเดินทางโดยใช้รถยนต์ธรรมดาได้ ใช้ได้เพียงรถจักรยานยนต์และรถยนต์ขับเคลื่อนสี่ล้อเท่านั้น ช่วงถนนที่มีสภาพดินลูกรังมีระยะทางยาวถึง 7.5 กิโลเมตร ขณะที่บ้านงาแมงมีระยะทาง

เพียง 4 กิโลเมตร และสภาพถนนที่เข้าสู่บ้านงาแมงช่วงที่เป็นภูเขาสูงชันนั้นเป็นช่วงที่เป็นถนนลาดยาง และไหล่ทางกว้าง การเดินทางจึงสะดวกกว่า

ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของทั้งสองหมู่บ้านแตกต่างกัน กล่าวคือ บ้านงาแมงสามารถเดินทางเข้า-ออกตัวเมืองได้สะดวกกว่า ประกอบกับชาวบ้านงาแมงมีรถยนต์สำหรับบรรทุกผลผลิตทางการเกษตรเป็นของส่วนตัวจำนวนถึง 15 คัน (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้านเมื่อปี พ.ศ. 2548) การขนส่งผลผลิตจึงทำได้ตลอดเวลา ไม่จำเป็นต้องรอรถของบริษัทที่เข้ามารับผลผลิตทางการเกษตรจากหมู่บ้าน ซึ่งมีข้อจำกัดทางด้านเวลา กล่าวคือสามารถเข้ามารับผลผลิตทางการเกษตรได้ถึงแค่ช่วงเวลาเย็นเท่านั้น ขณะที่ชาวบ้านขุนสาบมีรถยนต์ส่วนตัวเพียง 4 คันเท่านั้น (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน เมื่อปี พ.ศ. 2548) ประกอบกับการเดินทางที่ลำบากมากกว่าหากจะต้องขนส่งผลผลิตในเวลากลางวัน ชาวบ้านขุนสาบจึงไม่ปลูกพืชเศรษฐกิจมากนัก การคมนาคมจึงเป็นข้อจำกัดที่สำคัญที่มีผลต่อรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของบ้านขุนสาบ

5.6.4 การถือครองที่ดิน

5.6.4.1 บ้านงาแมง

การถือครองที่ดินของบ้านขุนสาบมีการถือครองที่นาเพียงอย่างเดียวสูงที่สุด 13 ครัวเรือน (ร้อยละ 36.11 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด) รองลงมาถือครองที่นาและที่สวนจำนวน 12 ครัวเรือน (ร้อยละ 33.33) ถือครองที่นาและที่ไร่ 7 ครัวเรือน (ร้อยละ 19.44) ไม่มีครัวเรือนที่ถือครองที่ไร่เพียงอย่างเดียวและที่ไร่รวมกับที่สวน รายละเอียดแสดงดังตาราง 5.8 ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แสดงในภาคผนวก ก

ตาราง 5.8 การถือครองที่ดินทำกินของบ้านงาแมงแยกตามประเภทพื้นที่ พ.ศ. 2548/49

	ประเภทการถือครอง	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด
1.	ถือครองพื้นที่นาเพียงอย่างเดียว	13	36.11
2.	ถือครองพื้นที่ไร่เพียงอย่างเดียว	0	0
3.	ถือครองพื้นที่สวนเพียงอย่างเดียว	2	5.56
4.	ถือครองพื้นที่นาและพื้นที่ไร่	7	19.44
5.	ถือครองพื้นที่นาและพื้นที่สวน	12	33.33
6.	ถือครองพื้นที่ไร่และพื้นที่สวน	0	0
7.	ถือครองทั้งสามประเภท	2	5.56
	รวม	36	100.00

5.6.4.2 บ้านขุนสาบ

การถือครองที่ดินของบ้านขุนสาบมีการถือครองที่นาและที่ไร่สูงที่สุด 25 ครัวเรือน (ร้อยละ 33.78 ของครัวเรือนทั้งหมด) รองลงมามีการถือครองที่ดินทั้ง 3 ประเภทจำนวน 24 ครัวเรือน (ร้อยละ 32.43) ถือครองที่ไร่เพียงอย่างเดียว 13 ครัวเรือน (ร้อยละ 17.57) ส่วนการถือครองพื้นที่ที่มีครัวเรือนถือครองน้อยที่สุดคือที่สวนเพียงอย่างเดียว จำนวน 1 ครัวเรือน รายละเอียดแสดงดังตาราง 5.9 ส่วนรายละเอียดเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แสดงในภาคผนวก ข

ตาราง 5.9 การถือครองที่ดินทำกินของบ้านขุนสาบแยกตามประเภทพื้นที่ พ.ศ. 2548/49

ประเภทการถือครอง	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด
1. ถือครองพื้นที่นาเพียงอย่างเดียว	2	2.70
2. ถือครองพื้นที่ไร่เพียงอย่างเดียว	13	17.57
3. ถือครองพื้นที่สวนเพียงอย่างเดียว	1	1.35
4. ถือครองพื้นที่นาและพื้นที่ไร่	25	33.78
5. ถือครองพื้นที่นาและพื้นที่สวน	4	5.41
6. ถือครองพื้นที่ไร่และพื้นที่สวน	5	6.76
7. ถือครองทั้งสามประเภท	24	32.43
รวม	74	100.00

การถือครองที่ดินของบ้านงาแมงจะได้เอกสารสิทธิ์จำนวนมากที่บ้านขุนสาบ เนื่องจากเป็นทำให้มีความมั่นคงในการใช้ประโยชน์ที่ดินมากกว่า ส่วนบ้านขุนสาบมีเพียงพื้นที่นาที่อยู่ใกล้กับหมู่บ้านเท่านั้นที่ได้เอกสารสิทธิ์ ส่วนที่ไร่จะได้เอกสารสิทธิ์เฉพาะที่บริเวณห้วยบ้านห่าง ห้วยป่าเสี้ยว และห้วยทรายขาวเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้าน ใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่มีพื้นที่ให้ดำเนินการอย่างเต็มความสามารถ โดยขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆ เป็นสำคัญ

5.6.5 ชชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและประเพณี

ชาติพันธุ์ วัฒนธรรมและประเพณีนี้เป็นปัจจัยที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ในการวิเคราะห์นี้จึงได้รวมปัจจัยทั้งสามประการนี้มาไว้ด้วยกัน ดังต่อไปนี้

5.6.5.1 บ้านงาแมง

บ้านงาแมงประกอบด้วยกลุ่มคน 2 ชาติพันธุ์ ได้แก่ คนไทลื้อ และคนเมือง โดยมีวัฒนธรรมและประเพณีที่ไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะมีพื้นฐานมาจากความเชื่อในเรื่องผี รวมทั้งเชื่อว่าทรัพยากรทุกประเภทล้วนมีเจ้าของ และผู้ปกป้องรักษา ได้แก่ แหล่งน้ำ มีผีฝายคอยปกปักรักษา

รักษาอยู่ การจะใช้ประโยชน์แหล่งน้ำต้องบอกกล่าว ขออนุญาตจากฝายก่อน เช่นเดียวกับ
ทรัพยากรอื่น ๆ ได้แก่ ที่ดิน ที่นา และป่าไม้ พิธีกรรมที่ปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าวเป็นประจำทุกปี
มีดังนี้

- 1) พิธีเลี้ยงเจ้านายหรือเจ้าบ้าน ในช่วงเดือน 9 (เหนือ) หรือเดือนมิถุนายน เป็น
การเลี้ยงเพื่อขอบคุณที่ช่วยดูแล ตลอดจนปกป้องรักษาให้หมู่บ้านอย่างสงบสุข
- 2) พิธีเลี้ยงผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษ เป็นการเลี้ยงเพื่อแสดงความเคารพ และแสดง
ความขอบคุณที่ทำให้มีหมู่บ้านอยู่
- 3) พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำหรือผีฝาย จะทำปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกก่อนนำน้ำเข้าที่นา
(ประมาณเดือนมิถุนายน) เพื่อขอให้น้ำอุดมสมบูรณ์ เพียงพอสำหรับการเกษตร และเลี้ยงหลังจาก
เก็บเกี่ยวผลผลิต (ข้าว) เสร็จแล้ว (ประมาณเดือนธันวาคม) เพื่อขอบคุณที่ให้น้ำอุดมสมบูรณ์
เพียงพอสำหรับการเกษตร

ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมดังแสดงในตารางที่ 5.10

ตารางที่ 5.10 ปฏิทินแสดงช่วงเวลาที่ทำพิธีกรรมในปัจจุบันของบ้านงาแมง

ประเพณี	เดือนเมือง											
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.
1. พิธีเลี้ยงเจ้านาย หรือเจ้าบ้าน									/			
2. พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า หรือผีบรรพบุรุษ									/			
3. พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ หรือผีฝาย			/						/			

5.6.5.2 บ้านขุนสาบ

ชาวบ้านขุนสาบเป็นชาวปกากะญอทั้งหมด มีวัฒนธรรมและประเพณีที่มีพื้นฐาน
มาจากความเชื่อในผีและวิญญาณมาตั้งแต่อดีต ถึงแม้ว่าปัจจุบันจะเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ และ
คริสต์แล้ว แต่ประชากรที่นับถือศาสนาพุทธก็ยังคงปฏิบัติพิธีกรรมที่สำคัญตามความเชื่อ โดย
พิธีกรรมที่ยังคงปฏิบัติในปัจจุบัน มีดังนี้

1) พิธีเส้จ/บอจ

การทำพิธีเส้จ/บอจนี้จะทำช่วงฤดูการทำนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขอข้าว และ
เรียกขวัญข้าว โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่

- 1.1) พิธีในช่วงเดือน 11 ซึ่งเป็นช่วงที่ข้าวเริ่มเขียว จะประกอบพิธีบริเวณที่นา โดยใช้ไถ่ 1 คู่ และเหล่าขาวที่ต้มเอง 1 ขวด เป็นการเลี้ยงเพื่อขอข้าว
- 1.2) พิธีในช่วงเดือน 12 ทำหลังจากที่การเก็บเกี่ยวข้าว ฟาดข้าวสิ้นสุดลง พร้อมทั้งจะขนข้าวเข้ายุ้งฉาง เป็นการเลี้ยงเพื่อเรียกขวัญข้าว

2) พิธีเลี้ยงห่อถ่อกะจำ

พิธีถ่อกะจำเป็นพิธีการเลี้ยงผีหมู่บ้าน ผีเจ้านาย ผีป่า และผีน้ำ มีวัตถุประสงค์ในการเลี้ยงเพื่อให้ช่วยปกปักรักษา คูแลบ้าน และเพื่อให้รอดพ้นจากโรคภัยทั้งปวง เพราะชาวบ้านเชื่อว่าผีเหล่านี้ช่วยปกปักรักษา คอยดูแลให้ชาวบ้านอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข มีสุขภาพแข็งแรง และประสบความสำเร็จในการทำงาน ตลอดจนการเกษตรกรรม และถ้าหากใครทำอะไรที่เป็นการลบหลู่ เช่น ตัดไม้ในป่าโดยไม่ได้ออก หรือขออนุญาตผีก่อน ชาวบ้านผู้นั้นจะอยู่อย่างไม่มีความสุข เจ็บไข้ไม่สบาย ไม่ประสบความสำเร็จในการทำงาน และการเพาะปลูก ซึ่งจะต้องทำพิธีขอมาผีก่อนจึงจะอยู่อย่างมีความสุขต่อไปได้ การทำพิธีถ่อกะจำนี้จะทำปีละ 3 ครั้ง ทุกช่วงเวลา 4 เดือน (โดยประมาณ) ได้แก่ ช่วงเดือนมีนาคม กรกฎาคม และพฤศจิกายน เมื่อครบรอบ 3 ปีจะมีการเลี้ยงด้วยหมูแทนการเลี้ยงด้วยไถ่ โดยชาวบ้านทุกหลังคาเรือน (ยกเว้นบ้านที่นับถือศาสนาคริสต์) จะต้องเตรียมของที่ใช้สำหรับประกอบพิธี ได้แก่ ไถ่ 1 คู่ กล้วยดอกไม้ 6 กล้วย ข้าวตอก 3 กล้วย กล้วยหมาก 3 กล้วย และเหล่าต้ม 1 ขวด ผู้นำในการทำพิธีได้แก่ ชีค่า (ปัจจุบันคือพ่ออ้อยคำ) และชีโค่ (พ่ออ้อยด้บ) โดยผู้นำทั้งสองจะต้องเป็นญาติกัน เมื่อถึงเวลาที่ต้องทำพิธี ชีค่าและชีโค่จะต้องไปเตรียมพื้นที่ ทำความสะอาดบริเวณหอ เพื่อทำพิธีในช่วงบ่าย ผู้ชายทุกคนที่อยู่ในหมู่บ้านจะต้องหยุดงานและไปร่วมพิธีที่หอ ส่วนผู้หญิงจะเตรียมของสำหรับทำอาหารเท่านั้น ไม่สามารถเข้าร่วมพิธีได้ เมื่อประกอบพิธีเสร็จแล้วชาวบ้านจะกินไถ่ที่บริเวณหอเลี้ยง 1 ตัว อีก 1 ตัวจะนำกลับมากินที่บ้าน และในตอนเย็นจะมีการกินเลี้ยงกันที่บ้านชีโค่ ซึ่งในตอนเย็นนี้ผู้หญิงสามารถไปร่วมได้

ภาพที่ 5.31 หอเจ้านาย และสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีเลี้ยงหอถ่อกะง้า

3) พิธีเลี้ยงฝาย ทำพิธีเพื่อขอน้ำ ให้มีน้ำใช้ตลอด โดยหัวหน้าของฝายแต่ละแห่งจะเป็นผู้ดำเนินการ โดยคัดเลือกจากเจ้าของนาที่อาวุโสที่สุดโดยสมาชิกฝายใช้ ไก่ 1 ตัว หัวหน้าฝายใช้ไก่ 1 คู่ เหล้าขาว 1 ไห

4) พิธีกึ่งจื่อ ทำหลังจากที่เสร็จงานในนาข้าวทุกอย่างแล้ว พ่อ แม่ จะเป็นผู้ทำพิธีผูกค้ายที่ข้อมือให้ลูกหลานที่ช่วยกันทำนา ใช้ไก่ 1 คู่ เหล้า 1 ไห ข้าวต้มมัด (ไม่มีข้าวตอกดอกไม้)

5) พิธีมะแงะเอาะตะ (เลี้ยงผีบ้าน ผีเรือน) ใช้เวลาในการประกอบพิธีทั้งหมด 6 วัน ผู้ที่เข้าร่วมพิธีจะต้องเป็นสมาชิกของแต่ละบ้านเท่านั้น ถ้าหากอยู่นอกบ้าน หรือต่างจังหวัดก็ต้องกลับมาร่วมพิธีด้วย ไม่รวมถึงลูกเขย ใช้หมู 2 ตัว และไก่ 2 ตัวโดยแม่ซึ่งถือว่าเป็นหัวหน้าของบ้านจะทำพิธีเลี้ยงด้วยหมูก่อนในวันที่ 1 และเลี้ยงด้วยไก่ในวันที่ 2 ส่วนวันที่ 3 ไม่มีการประกอบพิธี วันที่ 4 ประกอบพิธีเลี้ยงด้วยหมูเช่นเดียวกับวันแรกแต่มีพ่อเป็นผู้นำประกอบพิธีเลี้ยงด้วยหมูและเลี้ยงด้วยไก่ในวันที่ 5 โดยลูกทุกคนจะต้องอยู่บ้าน 5 วัน 6 คืน ห้ามออกไปนอนที่อื่น ห้ามคนอื่นเข้าบ้านเด็ดขาด

พิธีกรรมที่ยังคงทำอยู่ในปัจจุบันล้วนเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเกี่ยวกับธรรมชาติทั้งสิ้น รวมถึงเป็นการแสดงถึงความเคารพต่อธรรมชาติรอบข้าง แสดงว่าชาวบ้านขุนสาบมีความเชื่อว่าธรรมชาติเป็นผู้มีพระคุณ เป็นผู้ให้ทุกอย่างแก่พวกเขา ดังนั้นพวกเขาจะรักษาธรรมชาติของพวกเขา

ไว้ นอกจากนี้พวกเขายังเชื่อว่าหากมีการทำลายธรรมชาติแล้วธรรมชาติจะลงโทษทำให้ไม่สามารถใช้ประโยชน์ที่ดินสำหรับเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตที่ดีได้ น้ำจะแห้งไม่เพียงพอสำหรับการใช้ประโยชน์ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรมแสดงดังตารางที่ 5.11

ตารางที่ 5.11 ปฏิทินแสดงช่วงเวลาที่ทำพิธีกรรมในปัจจุบันของบ้านขุนสาบ

ประเพณี	เดือน											หมายเหตุ	
	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.		ก.ย.
1. แสจิวบอจิ		/									/	/	เพื่อขอข้าวและเรียกขวัญข้าว เลี้ยงผีหมู่บ้าน ผีเจ้านาย ผีป่าและผีน้ำ ขึ้นอยู่กับเจ้าของผาย หลังเสร็จงานในนา
2. เลี้ยงหอดอกระจำ		/				/					/		
3. เลี้ยงผาย									↔				
4. กี่จ้อ			/										
5. พิธีมะแจะเอาะตะ หรือพิธีเลี้ยงผีบ้าน							/						

จะเห็นได้ว่าทั้งสองหมู่บ้านซึ่งมีความแตกต่างกันทางด้านชาติพันธุ์มีความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีที่แตกต่างกันเป็นส่วนใหญ่ แต่ทั้งความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีต่างอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อในเรื่องผี รวมทั้งการแสดงความเคารพต่อธรรมชาติ การสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติที่ทำให้พวกเขาสามารถอยู่ได้อย่างสงบสุขเหมือนกัน ได้แก่ พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำหรือผิผายของบ้านงาแมง และพิธีการเลี้ยงผายของบ้านขุนสาบ ต่างก็เป็นพิธีที่เชื่อว่าแหล่งน้ำไม่ใช่ของพวกเขา แต่ผิผายเป็นเจ้าของการใช้น้ำจะต้องขออนุญาตก่อน และเมื่อใช้น้ำแล้วจะต้องแสดงความขอบคุณ เป็นต้น พิธีกรรมเหล่านี้มีผลทำให้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินของทั้งสองหมู่บ้านแตกต่างกัน โดยจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของชาวบ้านในการเลือก และตัดสินใจปลูกพืชในแต่ละปี ซึ่งบ้านงาแมงมีจำนวนพิธีกรรมที่ยังคงยึดถือปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันน้อยกว่าบ้านขุนสาบ เป็นผลมาจากบ้านงาแมงใกล้ชิดกับตัวเมืองมากกว่า ทั้งยังสามารถคมนาคมเข้าสู่ตัวเมืองได้สะดวกกว่าบ้านขุนสาบ ชาวบ้านงาแมงจึงได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมและประเพณีจากตัวเมืองทำให้เลิกประกอบพิธีกรรมที่เห็นว่าไม่มีความสำคัญมากนัก ขณะที่บ้านขุนสาบมีความเคร่งครัดในการประกอบพิธีกรรม รวมถึงเคร่งครัดต่อความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ มากกว่าบ้านงาแมง ด้วยเหตุนี้ชาวบ้านขุนสาบจึงไม่กล้าตัดสินใจปลูกพืชเศรษฐกิจ ซึ่งเสี่ยงต่อการทำผิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเขาเคารพ ชาวบ้านงาแมงจึงปลูกพืชเศรษฐกิจ เพื่อการค้ามากกว่าบ้านขุนสาบอย่างเห็นได้ชัด

5.7 การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน และอื่น ๆ ได้แก่

การเกษตร อาหาร และที่อยู่อาศัย

การนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ นอกเหนือจากการเกษตรที่บ้านขุนสาบและบ้านงาแมงคล้ายคลึงกันมาก จึงเสมือนว่าวิถีการดำรงชีวิตของประชากรทั้งสองหมู่บ้านก็คล้ายคลึงกัน ถึงแม้ว่าทั้งสองหมู่บ้านจะมีความแตกต่างกันทั้งตำแหน่งที่ตั้ง ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และประเพณีก็ตาม ยังคงมีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ โดยนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ นอกเหนือจากการทำการเกษตร ดังนี้

(1) ด้านอาหาร ชาวบ้านของทั้งสองหมู่บ้านอาศัยผลผลิตจากป่าที่ไม่ใช่เนื้อไม้มาเป็นอาหาร เช่น หน่อไม้ เห็ดแดง (*Russula lepida* Fr.) เห็ดเผาะ (เห็ดถอบ) (*Astreaus hygrometricus* (Pres.) Morg.) เห็ดไข่ห่าน (*Amanita hemibapha*) เห็ดขมิ้น (*Cantharellus cibarius* Fr.) เห็ดลม (*Lentinus praerigidus* Berk.) เห็ดขอนไม้ (*Ganoderma lucidum* (Fr.) Karst.) ยอดหวาย (*Dendrobium pensile* Ridl.) เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการเก็บบางส่วนของต้นไม้มาบริโภค ได้แก่

- ยอด ยอดของต้นไม้ที่นำมารับประทาน ได้แก่ ผักเหือด (*Ficus infectoria* Roxb.) ผักหนาม (*Lasia spinosa* (L.)) ผักกูด (*Asystasiella neesiana* Lindau) และ ผักหนา
- ดอก ได้แก่ ต้าง (*Trevesia palmate*) เลี้ยว (*Bauhinia glauca*) และแคป่า (*Dolichandrone serrulata*)
- ผล ได้แก่ มะไฟ (*Baccaurea ramiflora* Lour.) มะเฟือง (*Avena carambola* L.) มะเดื่อ (*Ficus racemosa* L.) ตะขบป่า (มะเกว้น) (*Flacourtia indica* (Burm.f.) Merr.) มะแฟน (*Protium serratum* Engl.) ลำไยป่า (*Walsura villosa* Wall.) และกระท้อนป่า (*Sandoricum indicum* Cav.)

(2) สมุนไพร

- แก้วปวดเมื่อย ได้แก่ ต้นปานจ่าง ใช้หัวมาต้ม ต้นฮ้อสะพายควาย ใช้ทั้งต้นและ หัว ต้นยางหลวง (สีพะคู้) ใช้หัว
- แก้วหัวดี ได้แก่ ต้นดินเบ็ด (*Alstonia scholaris* (L.) R.Br.) ใช้ยาง ต้นนมนาง (*Embelia subcoriacea* (C.B. Clarke) Mez) ใช้เปลือก และต้นนาป้อจ้อ ใช้เปลือก
- ไล่แผลสด ได้แก่ เปล้าตองแตก และหญ้าสาบเสือ (หญ้าเมืองวาย) (*Chromolaena odoratum* (L.) R.M.King & H.Rob.)

(3) **ค้ำยันที่อยู่อาศัย** ใช้ลำต้นของไม้รัก (*Gluta glabra* (Wall.) Ding. Hou.) เต็ง (แงะหรือหละนิ) (*Shorea obtusa* Wall. ex Blume) รัง (เปาหรือหละโบ) (*Shorea siamensis* Miq.) ทะโล้ (ชู) (*Schima wallichii* (DC.) Korth.) ห้า (*Syzygium thumra* (Roxb.) Merr. & L.M. Perry) ยม (*Clausena excavata* Burm.f.) คู้ม (*Litsea monopetala* (Roxb.) Pers.) และจำปาป่า (*Magnolia henryi* Dunn) มาสร้างบ้าน นอกจากนี้ยังใช้ใบของไม้พลวง หญ้าคา (*Imperata cylindrica* (L.) P.Beanv.) และหวายหลวงมาทำหลังคาและฝาบ้านด้วย

(4) **เครื่องมืออื่น ๆ** มีการนำไม้ไผ่มาทำเป็นเครื่องมือใช้ในชีวิตประจำวัน ทั้งปล้องไม้ไผ่มาใช้ทำกระบอกลีโต้เมียง (บ้านขุนสาบ) แก้วน้ำ และไม้ไผ่ที่จักสานเป็นชะลอม กระด้ง อุปกรณ์จับปลา ส่วนต้นไม้อื่น ๆ ได้มีการนำต่อไม้ที่เหลือจากการทำที่อยู่อาศัย หรือที่ได้จากป่ามาทำเป็นครก และไม้ฟัน นอกจากนี้ยังมีการนำใบหญ้าแขม (ตองกง) และหญ้าคามาทำเป็นไม้กวาด ใบแขมและใบตองใช้ห่อขนม และใบตองของกล้วยป่า (แดง) ใช้ทำเป็นใบมวนบุหรี่

ภาพ 5.32 ไบพลวง (ตองตึง) ที่เก็บมาจากป่าสำหรับใช้ประโยชน์มุงหลังคาบ้าน

ภาพ 5.33 ไม้ที่เก็บมาจากป่านามาใช้ทำฟืน

ภาพ 5.34 อุปกรณ์ดักจับหนูทำจากไม้ไผ่ที่บ้านขุนสาบ

ภาพ 5.35 ดอกของต้นเปาะพอนนำมารับประทานกับน้ำพริกปลาที่บ้านขุนสาบ

ภาพ 5.36 ผักที่เก็บได้จากในหมู่บ้าน นำมาลวกรับประทานกับน้ำพริก

ภาพ 5.37 ปูและปลาที่หาได้จากลำห้วย นำมาประกอบอาหาร

ภาพ 5.38

ยู้งฉาง (หลองข้าว) สำหรับเก็บข้าว และสำหรับใช้ตากของ ตะกร้าสำหรับเก็บผัก และผักมีดทำจากไม้ไผ่

ภาพ 5.39

ที่ให้อาหารสุกรทำจากไม้

